

DE JAARREKENING VAN „AKTIENGESELLSCHAFTEN“ EN DE CONTROLE DAARVAN DOOR DE „WIRTSCHAFTSPRUEFER“ I

door B. van Viegen

I. Inleiding.

Als voornaamste rekening en verantwoording van de bedrijfshuishoudingen neemt de jaarrekening in de accountancy een centrale plaats in. De eisen, welke men in een bepaald land aan de opstelling en controle der jaarrekeningen stelt, geven daarom zowel een beeld van belangrijke principiële opvattingen bij de beoefenaren der rekeningwetenschap als van de wijze waarop de accountants aldaar hun controlerende functie vervullen. Voor een oriënterende beschouwing van hetgeen in dit opzicht voor Duitsland geldt, biedt de wettelijke regeling, welke voor de „Aktiengesellschaften“ werd getroffen en in de praktijk ook voor andere ondernemingsvormen als normatief wordt beschouwd, een bijzonder geschikte basis.

Ter inleiding van de eigenlijke behandeling dezer materie is het evenwel nuttig vooraf aandacht te besteden aan de noodzakelijkheid van internationale oriëntering op het terrein der accountancy, aan de financiële betrekkingen met Duitsland en bijzondere facetten van de na-oorlogse Duitse jaarrekeningen. Vervolgens vindt in deel II de behandeling van de jaarrekening als zodanig plaats, bestaande uit beschouwingen inzake de jaarrekening in het raam van de wettelijke bepalingen omtrent de „Aktiengesellschaft“ en de algemene grondslagen voor de berichtgeving, gevolgd door een bespreking van balans, verlies- en winstrekening en jaarverslag.

Tenslotte komt onder III de controle van de jaarrekening ter sprake, waarbij zowel de regeling van het beroep van „Wirtschaftsprüfer“ als de gebruikelijke controletechniek en de opvattingen omtrent verklaring en rapport worden belicht.

1. De noodzakelijkheid van internationale oriëntering op het terrein der accountancy.

Het behoeft geen verwondering te verwekken dat het bestuur van het N.I.v.A. onlangs een „Documentatie Commissie Buitenland“ heeft ingesteld. Uit het oogpunt van verdieping van het inzicht door middel van vergelijkende studie is het immers in het algemeen reeds gewenst, dat accountants kennis nemen van de opvattingen van hun buitenlandse collega's en de wijze waarop deze hun beroep uitoefenen. Die wenselijkheid kan bovendien een praktische noodzakelijkheid worden in het kader van de economische samenwerking tussen de naties, alsmede in verband met het internationale kapitaalverkeer.

Een sprekend voorbeeld van *economische samenwerking van verschillende landen* is de Europese Gemeenschap voor Kolen en Staal. Drs. L. J. M. Roozen ¹⁾ betoogt dat het voor de verwezenlijking van de doelstellingen dier gemeenschap ten eerste gewenst is de „public“ accountants van de betrokken ondernemingen in te schakelen, zowel bij de verificatie van de gegevens, welke de Hoge Autoriteit nodig heeft om haar beleidsvoorschriften op te baseren, als bij de controle op de naleving daarvan.

Daar de vaktechnische bekwaamheid van deze accountants en de beroepstucht waaraan zij onderworpen zijn z.i. in verscheidene landen veel te

¹⁾ „Enige beschouwingen over de betekenis van het accountantsberoep voor de verwezenlijking van de doelstellingen van de Europese Gemeenschap voor Kolen en Staal“ M.A.B. januari 1954.

wensen overlaten, waarschuwt hij echter tegen „blind-formele” uitvoering van dit plan en bepleit een zorgvuldige voorbereiding van de organisatie der controle. Voorts ziet hij een taak voor bepaalde prominente accountants in het toetsen van de algemene controle-methoden, het aanwijzen van de onderzoekingsmethoden en -objecten in bijzondere gevallen, alsmede in het adviseren omtrent de formulering van opdracht en verklaring, een en ander in overleg met de accountants van de betrokken bedrijven. Uit zijn verhandeling blijkt dus duidelijk, in welke opzichten deze integratie behoefte kan scheppen aan internationale oriëntering op het terrein der accountancy.

Naar aanleiding van een commentaar in „The Journal of Accountancy” (American Institute of Accountants) op de accountantsverklaringen vervat in het prospectus van de A.K.U. bij de introductie van haar aandelen op de beurs te New York, wijst Prof. J. Brands ²⁾ er op, dat het *kapitaalverkeer met het buitenland* ons er toe noopt het internationale aspect van de beroepsuitoefening in het oog te houden. Het tolereren van de afwijkingen van de Amerikaanse „standards”, welke de niet-Amerikaanse accountants zich hebben veroorloofd, is voor de schrijver van genoemd commentaar aanleiding tot scherpe kritiek op de houding van de „Securities and Exchange Commission”. De rubriekredacteur van het Amerikaanse tijdschrift valt hem daarin bij en verlangt zelfs dat de balansen en resultatenrekeningen, over te leggen bij het introduceren van buitenlandse effecten op de Amerikaanse beurs, worden opgemaakt volgens Amerikaanse principes en gecontroleerd door accountants uit de United States.

Deze verstreckende conclusie wordt niet gerechtvaardigd door de oppervlakkige beschouwing van de accountantsverklaringen welke eraan voorafgaat. Want hoe zorgvuldig een verklaring ook wordt geredigeerd, de draagwijdte daarvan kan alleen voldoende worden beoordeeld door een vakman, die de beroepsopvattingen kent, welke gelden in het land waar de certificerende accountant gevestigd is en derhalve weet welke arbeid normaliter aan de verklaring ten grondslag ligt. De schrijvers geven er geen blijk van dat zij zich de moeite hebben getroost daarvan kennis te nemen. Wij vinden nl. wel de onderstelling dat de S.E.C. verleid kan zijn door het belang van Amerikaanse investeringen in het buitenland, doch niet de overweging dat de S.E.C. wel eens tot de conclusie kon zijn gekomen, dat principes die van de Amerikaanse afwijken, desondanks nog wel gezond kunnen zijn.

Hoezeer ik derhalve de wijze van behandeling meen te moeten laken, dat neemt niet weg dat het commentaar er nogmaals de aandacht op vestigt, dat wij er in verband met het internationale kapitaalverkeer goed aan doen ons op de hoogte te stellen van de wijze, waarop men in het buitenland een jaarrekening opstelt en controleert. Tevens zie ik in dit voorval een waarschuwing, dat wij voorzichtig moeten zijn bij de beoordeling van hetgeen men in het buitenland meent en doet en ons niet mogen laten verblinden door de overtuiging van eigen voortreffelijkheid.

2. *De financiële betrekkingen met Duitsland.*

De in dit blad verschenen artikelen tot maatstaf nemende, mag men wel zeggen dat de Nederlandse interesse voor de accountancy in het buitenland na de oorlog in hoofdzaak gericht was op de Verenigde Staten en Enge-

²⁾ „Beroepsuitoefening in internationaal verband”, M.A.B. oktober 1954.

land. Voor Duitsland daarentegen was de belangstelling gering. Toch is het stellig interessant ook aan dat land aandacht te schenken. In het algemeen geldt dit met het oog op de belangrijke handelsbetrekkingen, de industriële concurrentie en de grote betekenis van Duitsland als achterland voor onze scheepvaart en in het kader van deze beschouwingen in het bijzonder met het oog op het kapitaalverkeer met de Bondsrepubliek.

Is het geconstateerde gebrek aan belangstelling ten dele te wijten aan zeer begrijpelijke psychologische factoren, voor een ander deel moet de verklaring wellicht gezocht worden in een onderschatting van de Nederlandse belangen in Duitsland. Onder invloed van de deviezenregeling en de politieke ontwikkeling waren de verwachtingen reeds voor de oorlog niet hoog gespannen. Na de oorlog echter was de situatie in Duitsland tot aan de geldsanering (21 juni 1948) bepaald deplorabel te noemen. Eerst moest daar het economisch leven binnenslands weer op gang gebracht worden voor men kon denken aan het herstel van behoorlijke financiële betrekkingen met het buitenland.

Naarmate het economisch herstel voortgang vond, werd de mobiliteit van de buitenlandse tegoeden dan ook groter. Aanvankelijk kon men met zijn „Sperrmarken” niets doen. Vervolgens werd de mogelijkheid gecreëerd tot belegging in Duitsland. Daarna werd de overdracht tussen buitenlanders (welke voordien reeds clandestien geschiedde) officieel toegestaan. De mogelijkheden van binnenlands verbruik en van transfer werden geleidelijk verruimd, waardoor de koersen snel stegen. Daarbij bleek dat het vertrouwen van het buitenland in de Duitse ontwikkeling weer zozeer was toegenomen, dat velen aan belegging de voorkeur boven transfer gaven, hetgeen het liberalisatie-proces belangrijk versnelde. D.M.-tegoeden op „liberalisierte Kapitalkonten” noteren thans vrijwel dezelfde koers als de transferabele „Deutsche Mark”. Inmiddels was in februari 1953 voor de oude verplichtingen in vreemde valuta de Londense schuldenovereenkomst tot stand gekomen, welke misschien binnenkort ook door Nederland zal worden geratificeerd.

Door deze ontwikkeling bleek echter meer en meer, dat de destijds zo somber beoordeelde nominale aanspraken weer zeer reële waarden vertegenwoordigen. In het huidige stadium trekt Duitsland opnieuw buitenlandse middelen aan. Zo werden bijv. te Amsterdam weer Duitse obligaties en aandelen ter beurze geïntroduceerd.

3. *Bijzondere facetten van de na-oorlogse Duitse jaarrekeningen.*

Met de *geldsanering* op 21 juni 1948 begonnen de toen bestaande Duitse bedrijven financieel een nieuw leven ³⁾. Vorderingen en schulden uit de „Reichs-Mark-tijd” werden omgerekend in „Deutsche Mark” in bepaalde verhoudingen, afhankelijk van de aard der financiële betrekkingen. De balanswaarderingen werden volgens uitgebreide richtlijnen herzien, waarbij stille reserves in belangrijke mate omgezet konden worden in open reserves. Eventuele winstsaldi, ontstaan door de sanering van vorderingen en schulden, werden afgeroomd door de „Lastenausgleichs-Kreditgewinnabgabe”,

³⁾ Zie „Wirtschaftsprüfer-Jahrbuch 1954”, uitgegeven door het „Institut der Wirtschaftsprüfer” Düsseldorf, blz. 594 e.v. inzake „D.M.-Eröffnungsbilanz”, blz. 1137 e.v. inzake de fiscale richtlijnen, blz. 665 e.v. inzake de geldsanering zelf en blz. 750 e.v. voor bijzonderheden betreffende West Berlijn; bovendien „Drittes D.M.-Bilanzergänzungs-gesetz”, Bundesgesetzblatt Teil I Nr 18 van 23.6.'55, blz. 297, met commentaar opgenomen in „Wertpapier-Mitteilungen”, Köln, Sonderbeilage Nr 4/1955 zu Teil IVB Nr 28 dd. 16.7.'55.

c.q. „Hypothekengewinnabgabe”⁴⁾). Het eigen vermogen, hetwelk uit de nieuwe balansopstelling resulteerde, werd verdeeld over aandelenkapitaal en reserves in een verhouding, welke de bedrijfsleiding het meest doelmatig voorkwam, zij het ook dat men bepaalde richtlijnen in acht moest nemen. De enorme vermogensverliezen, welke Duitsland door de oorlog leed, leidden tot de „Lastenausgleichs-Vermögensabgabe”⁴⁾), een claim van de fiscus op ca 50 % van het nieuwe eigen vermogen, welk bedrag verhoogd met interest in 30 jaar betaald moet worden.

De contante waarde van deze „Lastenausgleichs-Vermögensabgabe” wordt in de meeste gevallen onder de balans als voetnoot vermeld. Ook kan deze verplichting zijn opgenomen in een speciale „Rücklage”. Op grond van uitzonderingsbepalingen kan een deel van het vermogen van deze claim zijn bevrijd. Indien men de „Lastenausgleich” in een bepaalde jaarrekening niet vindt, kan het zijn dat de onderneming eerst na de geldsanering werd opgericht, of dat de schuld inmiddels reeds vervroegd werd afgelost. Bij het ontstaan van nieuwe ondernemingen in het kader van de „Entflechtung” (zie hierna), was zowel het inbrengen van de „Lastenausgleichs”-verplichting als het niet overdragen daarvan mogelijk.

Bijzonderheden omtrent de balans per 21 juni 1948 zijn te vinden in het „Umstellungsbericht”, zijnde een bijzondere toelichting (met het karakter van een „Geschäftsbericht”) op de „D.M.-Eröffnungsbilanz”. Enige met de geldsanering verband houdende buitengewone balansposten en afwijkende waarderingen, alsmede de mogelijkheid pensioenverplichtingen niet te passiveren en waarderingen uit de openingsbalans in latere jaarrekeningen te corrigeren, worden nader besproken in deel II (sub 3) van dit artikel.

Doordat de bijzonder ingrijpende geldsanering de liquiditeiten veel sterker afroemde dan in andere landen, was de *financiering* van de enorme investeringen, welke voor het economisch herstel noodzakelijk waren, verre van eenvoudig. Een volledige bespreking van de oplossing van dit probleem valt buiten het bestek van mijn beschouwingen. In verband met de jaarrekeningen zij er echter op gewezen, dat door het ontbreken van nieuw risicodragend vermogen, de bedrijven in hoge mate waren aangewezen op het aantrekken van vreemde middelen en interne financiering.

Een belangrijke rol werd hierbij gespeeld door buitengewone belasting-faciliteiten zoals vervroegde afschrijvingen op nieuwe investeringen en het toelaten van de degressieve afschrijvingsmethode. Bij de bouw van woningen (van belang voor het aantrekken van personeel) konden de bedragen, welke de bedrijven renteloos ter leen gaven (naast de overheidsfinanciering), aanstonds ten laste van de winst worden afgeschreven; de aflossingen komen dan later in de winst. Soortgelijke faciliteiten golden ter bevordering van de scheepsbouw. Uitstel van betaling en vermindering van de belastbare winst werden voorts gegeven tot stimulering van de export. Deze faciliteiten waren van groot belang omdat de belastingdruk zeer hoog was (de eerste jaren $\pm 70\%$ van de winst), terwijl een belangrijke daling daarvan terecht verwacht werd.

Van belang voor de financiering is ook het feit, dat belegging van de pensioen-„reserves” in eigen bedrijf regel is, omdat men in Duitsland met het oog op de ondervonden muntontwaardingen „Sachwerte” prefereert boven nominale aanspraken, zoals die bv. in obligaties zijn belichaamd. De

⁴⁾ Zie „Lastenausgleichsgesetz”, W. P. Jahrbuch 1954, blz. 817 t/m 900.

daar gekozen richting is dus juist tegengesteld aan de door Nederland ingeslagen weg.

Bij bedrijven waar demontage plaatsvond kan men remontage-kredieten aantreffen, welke eventueel later in schadevergoedingen zullen worden omgezet. Een algemene regeling tot vergoeding van de oorlogsschade, zoals wij die kennen, bestaat in Duitsland echter niet.

De spanningen, welke bij de min of meer geforceerde financiering gemakkelijk konden optreden tussen de duur der investeringen en de termijnen waarop de vreemde middelen werden aangetrokken, maken de later behandelde vraag, of de liquiditeitspositie der bedrijven door de balansen voldoende kenbaar wordt gemaakt, bijzonder actueel.

De geallieerden namen ingrijpende maatregelen tot „*Entflechtung*” van de kolen- en staalindustrie. De concerns werden daarbij in een aantal onderscheiden categorieën ingedeeld en dienovereenkomstig verschillend behandeld. Het zou te ver voeren de gevolgde procedures te beschrijven. In dit verband zij slechts vermeld, dat voor een deel de bestaande vennootschappen normaal voortbestonden, voor een ander deel evenwel nieuwe vennootschappen werden gecreëerd. Voor zover nu vermogensbestanddelen juridisch verplaatst werden, vond opnieuw herwaardering plaats (de zgn. „*zweite Aufstockung*”). Het is dus een eerste vereiste bij het beschouwen van de jaarrekening van een bedrijf uit een dezer sectoren de geschiedenis van de betrokken vennootschap(pen) na te gaan.

De richtlijnen voor de *herwaardering* van het vast actief gaven, zowel bij de geldsanering als bij de „*Entflechtung*”, de maxima aan door middel van formules waarin de aanschaffingsprijs, prijsindices en resterende gebruiksduur als bepalende factoren voorkwamen. Economische veroudering zowel als nadelige organisatorische verhoudingen moesten in de waardering verdisconteerd worden. De speelruimte binnen de gegeven richtlijnen was echter tamelijk groot.

Het fiscale belang, door hoge waardering een groot afschrijvingsvolume te verkrijgen, werd bij de „*DM-Eröffnungsbilanz*” verkleind door de toemening van de „*Lastenausgleichs*”-verplichting, welke daardoor anderzijds veroorzaakt werd. Deze nadelige factor gold uiteraard niet meer bij de vaststelling van nieuwe balansen als uitvloeisel van de deconcentratie in de kolen- en staalindustrie. Naast de fiscale zijde van de zaak moest men natuurlijk in beide gevallen ook aandacht schenken aan de noodzaak met de grootte van het eigen vermogen te blijven binnen de grenzen gesteld door de rentabiliteit van het bedrijf. In de praktijk deed zich nu het opmerkelijke verschijnsel voor dat bedrijven, welke hun openingsbalansen vroeg vaststelden, met het oog op de toen heersende vooruitzichten lager waardeerden (en dus meer stille reserves lieten zitten) dan bedrijven die later publiceerden. Zelfs bestaat het gevaar, dat in bepaalde gevallen te sterk de nadruk is gelegd op de waarde van de afzonderlijke bedrijfsmiddelen en dat de waarde van het complex teveel uit het oog is verloren.

De vaststelling van de grootte van het vermogen bij zulke doorbrekingen van de continuïteit in de waardering is uiteraard een moeilijke taak. Bij onderlinge vergelijkingen is derhalve voorzichtigheid geboden.

II. De Jaarrekening van „*Aktiengesellschaften*”.

1. *De jaarrekening in het raam der wettelijke bepalingen omtrent de „Aktiengesellschaft”.*

De „Aktiengesellschaft" (A.G.) als zelfstandige rechtspersoon, wiens aandeelhouders q.q. uitsluitend als kapitaalverschaffers met een tot hun deelneming beperkt risico optreden, vertoont in deze opzichten dezelfde kenmerken als de Nederlandse N.V.

Omdat de met de „Code de commerce" begonnen en later aangevulde wettelijke regeling onbevredigend bleek te zijn, werd deze bij de „Aktienovelle" van 1931 grondig herzien. In 1937 werden de grondgedachten van 1931 uitgebouwd in het „Aktiengesetz" (Akt. G.), dat als nieuw element het „Führer-prinzip" introduceerde, d.w.z. het bestuur van de onderneming en met name de directie een grote mate van zelfstandigheid ten opzichte van de aandeelhouders verschafte.

Met erkenning van het grote belang van de A.G. voor de financiering van het bedrijfsleven, keert de wet zich tegen het misbruiken van deze rechtsvorm. Want juist de in het verleden voorgekomen zwendelpraktijken waren de oorzaak van de voortdurende verscherping der voorschriften.

Om de A.G. metterdaad een zelfstandig leven te doen leiden zijn de bevoegdheden van de algemene vergadering van aandeelhouders ten aanzien van de lopende zaken beperkt. Zo is het haar verboden zich op eigen initiatief te mengen in de leiding van het bedrijf. Wel is het o.m. haar taak de commissarissen te benoemen, te belonen en te ontslaan, de accountant te benoemen, zich uit te spreken inzake decharge van directie en commissarissen, alsmede de netto-winst te verdelen, doch het vaststellen van de jaarrekening behoort normaliter niet tot haar competentie.

De directie, benoemd en aangesteld door de raad van commissarissen (welke haar om dringende redenen kan ontslaan), leidt de vennootschap onder eigen verantwoordelijkheid en vertegenwoordigt haar in en buiten rechte. Zij moet daarbij letten op het belang van het bedrijf, van de werknemers en het algemeen belang; haar bevoegdheid kan door de statuten of de raad van commissarissen voor bepaalde handelingen beperkt worden. Daarbij is zij gehouden tot de zorgvuldigheid „eines ordentlichen und gewissenhaften Geschäftsleiters" en is bij plichtsverzuim — tenzij zij bewijst dat haar geen schuld verweten kan worden — verplicht tot schade-loosstelling tegenover de vennootschap.

De voornaamste taak van de raad van commissarissen is het toezicht houden op en controleren van de directie, welke door hem benoemd en eventueel ontslagen wordt. In dat verband is hem ook het controleren en mede-vaststellen van de jaarrekening opgedragen.

Met het oog op de gevaren, welke schuilen in de ruime bevoegdheden van het bestuur, zijn voorts voorschriften gegeven tot het tegengaan van de verwerving van eigen aandelen en de beperking van kredietverlening aan directeuren, is de publikatie van de namen der bestuurders verplicht gesteld en hun verantwoordelijkheid onderstreept door sancties op plichtsverzuim.

De belangen van crediteuren en aandeelhouders en het algemeen belang worden tenslotte beschermd door uitgebreide voorschriften omtrent de te publiceren balans en verlies- en winstrekening en het verslag omtrent de gang en stand van zaken („Jahresabschluss" en „Geschäftsbericht"), alsmede door de verplichte controle van genoemde stukken door een accountant („Wirtschaftsprüfer").

Hoezeer de gang van zaken bij de vaststelling van de jaarrekening en de winstverdeling verschilt van hetgeen hier te lande gebruikelijk is, blijkt uit de §§ 125 en 126 van het „Aktiengesetz". De directie stelt een jaarrekening op, welke volledig is in die zin, dat de afschrijvingen reeds verricht, de bestemmingsreserves en gewone reserves reeds gevormd zijn (§ 131 Akt.

G., lid 2). Na controle van de jaarstukken door de accountant (§ 135 Akt. G., lid 1) worden zij ter goedkeuring voorgelegd aan de raad van commissarissen. Hecht deze er zijn goedkeuring aan, dan is de jaarrekening vastgesteld. Komen directie en commissarissen echter bij verschil van mening op bepaalde punten niet tot overeenstemming, dan moet de algemene vergadering van aandeelhouders over de *gehele* jaarrekening beslissen. Dat is ook het geval indien directie en commissarissen er in een bepaald geval gezamenlijk toe besluiten de vaststelling door de aandeelhoudersvergadering te doen geschieden.

De verdeling van de netto-winst volgens de vastgestelde jaarrekening geschiedt door de algemene vergadering, die praktisch niet anders kan doen dan deze winst als dividend uitkeren of (al dan niet ten dele) onverdeeld laten.

Vorengenoemde verhouding tussen de organen overeenkomstig het „Aktiengesetz” wordt echter doorkruist door het „Betriebsverfassungsgesetz” (van 11.10.'52) en het „Mitbestimmungsgesetz” (van 21.5.'51)⁵⁾. Het „Betriebsverfassungsgesetz” regelt de medezeggenschap van het personeel in sociale aangelegenheden door middel van de „Betriebsrat”, wiens bevoegdheden veel verder gaan dan die van onze ondernemingsraden. Bovendien bepaalt deze wet dat o.m. bij alle „Aktiengesellschaften” de raad van commissarissen voor één derde uit direct gekozen vertegenwoordigers van de werknemers moet bestaan. In ondernemingen op het gebied van de mijnbouw en de ijzer- en staalproducerende industrie zijn werknemers en werkgevers ingevolge het „Mitbestimmungsgesetz” in de raad van commissarissen zelfs paritair vertegenwoordigd; bovendien is daar een „Arbeitsdirektor” als gelijkgerechtigd lid van de directie aanwezig.

Voorts zijn of worden van verscheidene zijden in Duitsland voorstellen ingediend tot hervorming van het „Aktienrecht”; de huidige regering hoopt de herziening van dit vennootschapsrecht nog tot stand te kunnen brengen. De belangrijkste wijziging welke de „Deutsche Industrie- und Handelstag” (D.I.H.T.) t.a.v. de competentie der organen voorstelt, is het opdragen van de vaststelling der jaarrekening aan de algemene vergadering van aandeelhouders, eventueel met de beperking, dat aan een statutair bepaald percentage van de winst (i.c. van het „Rohgewinn”) door directie en commissarissen een bestemming gegeven zou mogen worden⁶⁾.

2. *De algemene grondslagen voor de berichtgeving.*

§ 129 Akt. G. eist dat de jaarrekening in overeenstemming is met de „Grundsätze ordnungsgemässer Buchführung” en „zo duidelijk en overzichtelijk wordt opgesteld, dat een zo goed mogelijk inzicht in de positie van de vennootschap wordt gewaarborgd”.

De „Grundsätze ordnungsgemässer Buchführung” kunnen worden vergeleken met ons begrip „goed koopmansgebruik” en zijn bij gebreke van een limitatieve omschrijving theoretisch al evenzeer onbepaald. Enige concrete aanwijzingen voor bepaalde gevallen zijn te vinden in de „Fachgutachten” van het „Institut der Wirtschaftsprüfer” en jurisprudentie, zowel in fiscale als handelsrechtelijke aangelegenheden.

De nog nader te bespreken wetsbepalingen omtrent de indeling van de jaarrekening, de waardering in de balans en de inhoud van het jaarverslag

⁵⁾ Zie W. P. Jahrbuch 1954, pag. 587-594.

⁶⁾ Zur Reform des Aktienrechts, Heft 30 Schriftenreihe D.I.H.T., Bonn 1954, pag. 19-22.

beperken uiteraard de speelruimte, welke het algemene begrip „Grundsätze ordnungsgemässer Buchführung” laat. Ook kan men die bepalingen zien als standaardinterpretatie van deze grondregel voor bepaalde deelgebieden, al kunnen wij — gelet op de tijd waarin de wet tot stand kwam — deze voorschriften niet automatisch bestempelen als „generally accepted principles”. In ieder geval blijkt uit het feit, dat zij ook buiten de „Aktiengesellschaften” vrijwillig worden nagevolgd, dat zij burgerrecht hebben verkregen.

Adler/Düring/Schmaltz ⁷⁾ wijzen er terecht op dat daarmee nog niets is gezegd omtrent „wat” in boekhouding en jaarrekening opgenomen moet worden en „wanneer”. Afgezien van het algemene voorschrift ⁸⁾, dat alle vermogensbestanddelen (kapitaalcomponenten) en schulden in de balans moeten worden opgenomen en enkele detailbepalingen omtrent speciale posten, welke wel en welke niet in de balans thuishoren, laat de wetgever dit over aan vorenbedoelde grondregel. De beschouwingen, welke de schrijvers aan dit punt wijden, doen evenals de reeds genoemde concretiseringën zien, dat er ook materieel een grote mate van overeenstemming bestaat tussen deze „Grundsätze” en ons „goed koopmansgebruik”.

De eis van *duidelijkheid en overzichtelijkheid* wordt in het bijzonder ondersteund door bindende bepalingen omtrent de indeling van balans en verlies- en winstrekening (§§ 131 en 132), alsmede ter zake van de inhoud van het jaarverslag (§ 128 Akt. G.).

De wetgever is kennelijk geleid door de leer van de „*dynamische balans*”, waarin de voornaamste functie van de balans de winstbepaling is en wel in dien zin, dat zij door overdrachtsposten (transitorische- en anticipatieposten in ruime zin) de rekening van opbrengsten en kosten destilleert uit de ontvangsten en uitgaven of m.a.w. het resultaat van een bepaalde periode afscheidt uit de winst over de totale levensduur van het bedrijf. Ofschoon deze zienswijze getoetst aan de normen van het huidige „goed koopmansgebruik” nog steeds acceptabel is, voel ik als een groot bezwaar dat daardoor de toepassing van de vervangingswaardeleer, welke m.i. voor een doelmatige verslaggeving noodzakelijk is, verhinderd wordt.

Van de in dit kader passende stelregels van *voorzichtige waardering en vergelijkbaarheid* der opeenvolgende resultatenrekeningen komt de eerste (in § 133 Akt. G.) goed, de tweede (in de §§ 132 en 133 Akt. G.) slechts ten dele tot zijn recht. Bij de waardering geldt nl. de aanschaffingsprijs als algemeen maximum ter vermindering van „ongerealiseerde winsten”, terwijl het „Niederstwertprinzip” (laagste van uitgaafprijs en marktprijs) met name t.a.v. het zgn. „Umlaufvermögen” het tijdig verantwoorden van verliezen bevordert.

De vergelijkbaarheid der resultaten wordt echter in gevaar gebracht door mogelijke manipulaties met *geheime en stille reserves* ⁹⁾, ofschoon de wet aan knoeierijen op dit punt enigermate paal en perk stelt. Het is namelijk verboden zulke „reserves” te vormen door het weglaten van activa, onjuiste weergave van mutaties in het vast actief, alsmede door het opnemen van fictieve crediteuren en bestemmingsreserves. Adler / Düring / Schmaltz ¹⁰⁾ komen dan ook aan de hand van een schema der theoretische

⁷⁾ Dr. H. Adler, W. Düring en Prof. Dr. K. Schmaltz, „Rechnungslegung und Prüfung der Aktiengesellschaft”, 2e druk 1948, pag. 129 e.v.

⁸⁾ § 40 Handelsgesetzbuch.

⁹⁾ hierna gemakshalve steeds als „*NEB reserves*” aangeduid.

¹⁰⁾ t.a.p. blz. 141-143.

mogelijkheden tot de conclusie, dat de vorming van stille reserves praktisch alleen mogelijk is door overmatige afschrijving op vaste activa, waardering van posten uit het „Umlaufvermögen" beneden de wettelijke maxima, alsmede door te ruime vorming van bestemmingsreserves.

Ten aanzien van het vrijvallen dezer reserves zijn zij van mening dat dit eveneens „stil" gebeurt t.a.v. de reserveringen, die in de loop van de tijd door de omloop der produktiemiddelen automatisch verdwijnen, doch dat alle niet-automatische opheffing (zoals boekwinsten op duurzame produktie-middelen, vrijvallen van bestemmingsreserves) op de verlies- en winstrekening als „ausserordentlicher Ertrag" tot uitdrukking moet komen.

Dit doet enigszins merkwaardig aan als men bedenkt, dat zij de stille reserves zien als waarderingsreserves, gebonden in bepaalde activa, die de functie hebben de resultaten van de achtereenvolgende jaren gelijkmatiger weer te geven, hetgeen een algemeen economisch belang zou zijn, omdat sterke terugslagen daardoor zouden kunnen worden opgevangen en zodoende minder onrust baren.

Op de „Fachtagung" 1955 van het „Institut der Wirtschaftsprüfer" (Hannover, 27 en 28 januari) was zowel de woordvoerder van het bedrijfsleven (Dr. Ernst Schneider) als die der accountants (Dr. Willy Minz) van mening, dat de stilzwijgende opheffing van stille reserves tot ondeugdelijke en gevaarlijke publikaties kan leiden ¹¹⁾. Aangezien hij het nut van stille reserves groter achtte dan het gevaar, was Schneider echter van mening, dat het verbieden van de vorming van stille reserves onjuist zou zijn en in de praktijk bovendien niet door te voeren, omdat men de wettelijke bepalingen niet zo zou kunnen maken, dat ze niet ontdoken zouden kunnen worden. Ook Minz zag praktische moeilijkheden bij de handhaving van wettelijke voorschriften omtrent de vorming en opheffing en deelde mede, dat de accountants derhalve op het standpunt staan, dat de stille reserves ook onder een nieuwe wettelijke regeling toegestaan moeten worden, in zoverre zij op toepassing van de stelregel der voorzichtige waardering berusten.

De laatste opvatting vertoont sterke trekken van overeenkomst met de mening van de commissie-Rijkens ¹²⁾, die streeft naar een „aanvaardbare begrenzing". Het is evenwel merkwaardig, dat deze commissie in een te verwachten conjunctuurverandering een omstandigheid ziet, welke het vormen van stille reserves kan motiveren; deze opmerking doet denken aan de functie, welke Adler/Düring/Schmaltz aan de stille reserves toekennen.

Daar de commissie het criterium van de minimumpositie verwerpt en de toepassing van het beginsel der vervangingswaarde noodzakelijk acht voor een zuivere winstbepaling, moet men aannemen dat de aanvaardbare begrenzing in haar gedachtengang slechts verband houdt met het arbitraire karakter van de bepaling van het resultaat over een zekere periode. Als

¹¹⁾ Wirtschaftsprüfung als Element gesunder Wirtschaftsentwicklung, Band 10 Schriftenreihe des Instituts der Wirtschaftsprüfer, Düsseldorf 1955 (hierna te citeren als Fachtagung 1955).

Dr. Ernst Schneider, Publizität und Abschlussprüfung vom Standpunkt der Wirtschaft, zie pag. 63 e.v.

Dr. Willy Minz, Rechnungslegung und Abschlussprüfung (Erfahrungen und Vorschläge des Wirtschaftsprüfers), zie pag. 87 e.v.

¹²⁾ Zie rapport van de Commissie Jaarverslaggeving van het Verbond van Nederlandse Werkgevers, het Centraal Sociaal Werkgevers-Verbond, het Katholiek Verbond van Werkgeversvakverenigingen en het Verbond van Protestants-Christelijke Werkgevers in Nederland, 's-Gravenhage, maart 1955, (hierna te citeren als Rapport commissie-Rijkens), pag. 9/11.

dan de te verwachten conjunctuurverandering genoemd wordt als voorbeeld van een latent risico dat men met stille reserves zou kunnen opvangen, volgt daar m.i. uit, dat hier sprake is van een doelbewuste incidentele vorming van zulk een reserve, dus in de terminologie van Polak van een bedrijfspolitieke handeling waarbij, door afwijking van een bedrijfseconomisch verantwoord stelsel van winstberekening, de berekende winst wordt gedrukt. Daarmede breekt de commissie met haar eigen stelregel, dat het in beginsel even onjuist is het vermogen en het resultaat te ongunstig voor te stellen als te gunstig. Hier wordt het aangewezen middel van de open reservering versmaad en de algemene vergadering van aandeelhouders onmondig verklaard.

Voorzover dit de achtergrond is, moet het nog opmerkelijker heten, dat zelfs in een land als Duitsland, waar directie en commissarissen de open reservering praktisch in de hand hebben, bewust gecreëerde stille reserves in plaats daarvan worden gehanteerd. Zouden aandeelhouders een directie die een reservering motiveert, niet méér respecteren dan een die geneigd is zulks ongemerkt en ongevraagd te doen? En zou het vertrouwen van het publiek nu werkelijk meer geschraagd zijn door een jaarrekening waarvan het kan aannemen, dat daaraan geprutst is, dan door de zekerheid dat naar een zo getrouw mogelijk beeld van vermogen en resultaat is gestreefd?

Hoezeer overigens de huidige wettelijke regeling op dit punt ontoereikend wordt geacht, blijkt wel uit het feit, dat verscheidene referenten op de „Fachtagungen“ I.d.W. in 1950 en 1955 als een der voornaamste oorzaken van gebreken in de publiciteit der A.G. noemden „de mogelijkheid van een onbegrensde onderwaardering van activa en van een overwaardering van passiva“¹³⁾. Interessant is dat Minz in hetzelfde verband erop wijst, dat ook de Duitse mentaliteit hierbij een rol speelt, omdat z.i. hoge winsten aldaar nog steeds gevoelens van afgunst, onwelwillende kritiek en mogelijk zelfs morele verontwaardiging teweegbrengen.

De argumentatie van Schneider en Minz is in wezen een bevestiging van het betoog, hetwelk de D.I.H.T. inzake de stille reserves leverde¹⁴⁾. De begrenzing van de toepassing van het voorzichtigheidsbeginsel blijkt in de geciteerde recente discussies in Duitsland het grote struikelblok te zijn. Dat de wortel van het kwaad dieper zit en wel in de winstbepaling door vermogensvergelijking wordt blijkbaar niet onderkend, zodat men ook voorbijgaat aan het feit, dat „toepassing van de vervangingswaarde in de gepubliceerde jaarrekening vrijwel het einde inluidt van de geheime reserve“, gelijk Groeneveld in zijn voortreffelijk preadvies voor de Accountantsdag op 3 oktober 1953 aantoonde¹⁵⁾.

Bij de algemene grondslagen moet tenslotte nog aandacht worden geschonken aan de *invloed van het belastingrecht* op de handelsrechtelijke jaarrekening.

In het algemeen is die invloed daaraan te onderkennen, dat de voorgeschreven winstbepaling op basis van de grondgedachte der dynamische balans, met de voorzichtigheid die het goede koopmansgebruik eist tot uitdrukking gebracht in een duidelijke jaarrekening, geheel ligt in de lijn der fiscale wensen. Slechts ten aanzien van de handhaving der continuïteit en het vermijden van stille reserves houdt de fiscale winstbepaling strakker aan deze grondgedachten vast.

¹³⁾ Fachtagung 1955, Dr. W. Minz, t.a.p. pag. 78.

¹⁴⁾ „Zur Reform des Aktienrechts“, pag. 41. (D.I.H.T.)

¹⁵⁾ Drs. G. L. Groeneveld „Nieuwe tendenties in de gepubliceerde jaarrekening“, opgenomen in „De Accountant“, 60e jaargang Nr 1, september 1953.

Het behoeft daarom geen verwondering te wekken, dat de balans volgens het „Aktiengesetz“, in principe post voor post verbindend is voor de fiscale winstberekening.

Prof. Bühler ¹⁶⁾ wijst er op dat die binding in twee richtingen werkt en wel:

- a. Als bescherming voor de belastingplichtige, die — afgezien van de correctieposten waartoe de definitie van het fiscale winstbegrip noopt — niet gedwongen kan worden in de fiscale balans meer winst te laten zien dan in de commerciële; wat in *zijn* commerciële balans als goed koopmansgebruik is toegepast moet door de fiscus worden gevolgd.
- b. Als bescherming voor de fiscus, tegenover wie de belastingplichtige niet mag verlangen dat hij in de fiscale balans minder winst laat zien dan in de commerciële.

Dit principe is gezond in zoverre het de vennootschap in het algemeen zal verhinderen commercieel „window-dressing“ te plegen. Anderzijds betekent het, dat andere opvattingen omtrent de opstelling van de jaarrekening praktisch geen kans hebben zich te doen gelden, omdat de fiscus om praktische redenen de laatste zal zijn om het thans gebruikelijke systeem los te laten.

De binding van de fiscale balans aan de commerciële heeft in feite tot een omgekeerde afhankelijkheid geleid, met de onaangename consequentie, dat buitengewone fiscale afschrijvingen, onbelaste reserveringen en onjuist geëvalueerde schulden in vreemde valuta noodgedwongen in de commerciële balansen verschijnen. Daarom moet men bij de beoordeling van jaarrekeningen ter dege rekening houden met de „Verfälschung des handelsrechtlichen Erfolgsausweises durch steuerliche Bilanzierungsvorschriften“ ¹⁷⁾. De D.I.H.T. verlangt derhalve, dat de commerciële jaarrekeningen niet langer van de fiscale afhankelijk gesteld zullen worden ¹⁸⁾.

3. De balans.

Het algemene voorschrift voor de *rubricering der balansposten* is te vinden in het eerste lid van § 131 Akt. G. dat a.v. luidt:

„Gliederung der Jahresbilanz.

(1) In der Jahresbilanz sind, wenn der Geschäftszweig keine abweichende Gliederung bedingt, die gleichwertig sein muss, unbeschadet einer weiteren Gliederung folgende Posten gesondert auszuweisen:

A. Auf der Aktivseite:

I. Ausstehende Einlagen auf das Grundkapital.

II. Anlagevermögen:

1. Bebaute Grundstücke mit
 - (a) Geschäfts- oder Wohngebäuden
 - (b) Fabrikgebäuden oder anderen Baulichkeiten.
2. unbebaute Grundstücke;
3. Maschinen und maschinelle Anlagen;
4. Werkzeuge, Betriebs- und Geschäftsausstattung;
5. Konzessionen, Patente, Lizenzen, Marken- und ähnliche Rechte;
6. Beteiligungen, gleichviel, ob sie in Wertpapieren verkörpert sind oder nicht. Aktien oder Anteile einer Kapitalgesellschaft, deren Nennbeträge insgesamt den vierten Teil des Grundkapitals dieser Gesellschaft erreichen, sowie Kuxe einer bergrechtlichen Ge-

¹⁶⁾ Prof. Dr. O. Bühler, Bilanz und Steuer, 4de bewerkte druk 1950, blz. 124 e.v.

¹⁷⁾ Fachtagung 1955, Dr. W. Minz, t.a.p. pag. 78.

¹⁸⁾ Zur Reform des Aktienrechts (D.I.H.T.), pag. 39.

werkschaft, deren Zahl insgesamt den vierten Teil der Kuxe dieser Gewerkschaft erreicht, gelten im Zweifel als Beteiligung;

7. andere Wertpapiere des Anlagevermögens.

III. Umlaufvermögen:

1. Roh-, Hilfs- und Betriebsstoffe;
2. halbfertige Erzeugnisse;
3. fertige Erzeugnisse, Waren;
4. Wertpapiere, soweit sie nicht unter II Nr. 6 oder 7, III Nr. 5, 12 oder 13 aufzuführen sind;
5. eigene Aktien und Aktien einer herrschenden Gesellschaft unter Angabe ihres Nennbetrags;
6. Hypotheken, Grund- und Rentenschulden;
7. von der Gesellschaft geleistete Anzahlungen;
8. Forderungen auf Grund von Warenlieferungen und Leistungen;
9. Forderungen an Konzernunternehmen;
10. Forderungen aus Krediten, die nach § 80 nur mit ausdrücklicher Zustimmung des Aufsichtsrats gewährt werden dürfen;
11. Forderungen an Aufsichtsratsmitglieder, soweit sie nicht aus Geschäften entstanden sind, die der Betrieb der Gesellschaft gewöhnlich mit sich bringt;
12. Wechsel;
13. Schecks;
14. Kassenbestand einschliesslich von Reichsbank- und Postscheckguthaben;
15. andere Bankguthaben;
16. sonstige Forderungen.

IV. Posten, die der Rechnungsabgrenzung dienen.

B. Auf der Passivseite:

I. Grundkapital; die Gesamtnennbeträge der Aktien jeder Gattung sind gesondert anzugeben; sind Mehrstimmrechtsaktien ausgegeben, so ist ihre Gesamtstimmzahl und die der übrigen Aktien zu vermerken; bedingtes Kapital ist mit dem Nennbetrag zu vermerken.

II. Rücklagen:

1. gesetzliche Rücklagen;
2. andere Rücklagen (freie Rücklagen).

III. Wertberichtigungen zu Posten des Anlagevermögens.

IV. Rückstellungen für ungewisse Schulden.

V. Verbindlichkeiten:

1. Anleihen unter Angabe ihrer dinglichen Sicherung;
2. Hypotheken, Grund- und Rentenschulden;
3. von Arbeitern und Angestellten gegebene Pfandgelder;
4. Verbindlichkeiten aus Werkspareinlagen;
5. Anzahlungen von Kunden;
6. Verbindlichkeiten auf Grund von Warenlieferungen und Leistungen;
7. Verbindlichkeiten gegenüber Konzernunternehmen;
8. Verbindlichkeiten aus der Annahme von gezogenen Wechseln und der Ausstellung eigener Wechsel;
9. Verbindlichkeiten gegenüber Banken;
10. sonstige Verbindlichkeiten.

VI. Posten, die der Rechnungsabgrenzung dienen."

Om tot een sluitende balans te komen moet aan deze indeling nog de post „Reingewinn” (cq. „Reinverlust”) worden toegevoegd, waarbij de onderscheiding tussen de winst van het juist afgesloten boekjaar en een eventueel saldo van vorige jaren is voorgeschreven. Dit „Reingewinn” is het deel van de winst dat voor uitdeling beschikbaar is gesteld. De afschrijvingen zijn reeds verricht, de bestemmingsreserves zijn op de vereiste hoogte gebracht en de winst welke op grond van de wet, resp. naar de mening van directie en commissarissen moest worden gereserveerd, paraisseert reeds op de betrokken reserve-rekeningen.

Voorts moeten eventuele verplichtingen uit hoofde van borgtochten, avaltekeningen en garantie-overeenkomsten t.b.v. derden „voor de streep” in de balans worden opgenomen.

Naast deze posten volgens het schema uit het „Aktiengesetz” kan men op grond van bijzondere wetten in de balansen nog enkele posten aantreffen, welke van tijdelijke aard zijn, zij het dat sommige vele jaren zullen bestaan. Dit zijn

- a. op grond van het „DM-Bilanzgesetz”: 19)
„ordentliches Kapitalentwertungskonto”, „ausserordentliches Kapitalentwertungskonto” en „Kapitalverlustkonto”, zijnde overgangsrekeningen met het karakter van correcties op het eigen vermogen, welke werden 20) gebruikt zolang het eigen vermogen dat voorlopig werd vastgesteld, door bijzondere omstandigheden nog niet de grootte had van het nieuwe aandelenkapitaal, hetwelk men zich bij de geldsanering ten doel had gesteld;
- b. op grond van het „Lastenausgleichsgesetz”: 21)
„Kreditgewinnabgabe” en „Hypothekengewinnabgabe” (zie dl. I sub 3), d.w.z. de in voorkomend geval als schulden te passiveren verplichtingen tot afgifte van de winsten behaald tengevolge van de geldsanering;
„Rücklage für Vermögensabgabe” (de contante waarde dezer verplichting kan ook in een voetnoot onder de balans vermeld worden);
„Lastenausgleichsgegenposten”, d.i. een actief met gelijksoortig karakter als de „Kapitalentwertungskonten”, in dit geval ter tijdelijke compensatie van te passiveren „Gewinnabgaben”, welke de betrokken onderneming niet zonder te zware aantasting van het eigen vermogen in haar balans kon verwerken;
- c. op grond van de normale belastingwetgeving: 22)
de zgn. „onbelaste reserves” t.w.
de „Rücklage für Ersatzbeschaffung”, waarin tijdelijk worden ondergebracht de stille reserves, welke vrijkomen indien goederen door overmacht tegen schadeloosstelling uit het bedrijf verdwijnen;
de „Rücklage für Ausfuhrförderung”, waarop bedragen naar evenredigheid met de ontvangsten uit export worden gecrediteerd, die in de loop van de volgende 10 jaren weer bij de winst gevoegd moeten worden (alleen deze reserve behoeft men niet in de commerciële balans te laten zien; in plaats daarvan zal men dan de uitgestelde belastingverplichtingen moeten passiveren);

19) Zie W. P. Jahrbuch 1954, blz. 450/452.

20) De uitzonderingsgevallen lopen uiterlijk af in het boekjaar waartoe 31.12.56 behoort.

21) Zie W. P. Jahrbuch 1954, blz. 398, 452, 485/486 en 487.

22) Zie W. P. Jahrbuch 1954, blz. 461/464.

de „*Preisdifferenzenrücklage*”, welke met fiscale werking de in de jaren 1950 en 1951 door de sterke prijsstijging ontstane „winsten” ten dele uitspreidt over de jaren 1953 t/m 1956; onlangs is weer een dergelijke regeling van kracht geworden;
de „*Rücklage für die Vorfinanzierung des Lastenausgleichs*”, welke slechts in één enkel boekjaar kon voorkomen op grond van een bijzondere faciliteit.

De indelingsvoorschriften vormen dwingend recht. Daardoor wordt een belangrijke *uniformiteit* bereikt, welke de begripsbepaling ten goede komt, ondanks het feit dat de wet zelf de inhoud van de gebezigde omschrijvingen niet nader aangeeft. De omschrijving immers gegeven zijnde, kon hetgeen voordien in vakkringen materieel reeds gemeengoed was geworden uiteraard gemakkelijk in algemeen aanvaarde interpretaties worden gebundeld. Deze uniformiteit maakt de gepubliceerde balansen dus beter leesbaar, bevordert de mogelijkheid van vergelijking tussen verschillende bedrijven en garandeert ook de continuïteit in de rubricering der posten door een bepaald bedrijf.

De aanhef van het geciteerde lid geeft duidelijk aan dat het hier om *minimumeisen* gaat. Daar wordt nogmaals de aandacht op gevestigd door het uitdrukkelijk verbod vorderingen en schulden te salderen of reserves, bestemmingsreserves en waardecorrecties als schulden op te voeren. Bovendien moet zo nodig door voetnoten worden aangegeven hoe posten, die onder meer dan één rubriek zouden kunnen vallen, in de balans zijn verwerkt. De mogelijkheid verder te detailleren en voor een bepaalde bedrijfstak zo nodig een afwijkende rubricering toe te passen maakt, dat het geheel in principe voldoende flexibel blijft. Voor bepaalde bedrijfstakken zijn speciale „Formblätter” ontworpen, welke in de plaats treden van de algemeen geldende indeling van balans en verlies- en winstrekening ²³). Op de desondanks bestaande bezwaren tegen vergaande schematisering werd door Schneider aan de hand van het voorbeeld der brouwerijen gewezen ²⁴). Anderzijds moet bij het stellen der eisen worden bedacht, dat in het bedrijfsleven het streven bestaat, datgene wat niet uitdrukkelijk is voorgescreven, ook niet te tonen of te zeggen ²⁵).

De voornaamste onderscheiding aan de *actiefzijde* is die in „Anlagevermögen” en „Umlaufvermögen”. Het wettelijk criterium is de vraag of de activa op de balansdatum ertoe bestemd zijn „dauernd dem Geschäftsbetrieb der Gesellschaft zu dienen”; het bedrijfseconomische kenmerk, hetwelk ook in de naamgeving tot uitdrukking komt, is de onderscheiding naar de wijze waarop en de tijd waarin het vermogen, dat in de individuele kapitaalgoederen is belichaamd, in het productieproces omloopt.

De verlangde specificatie gaat in het algemeen veel verder dan Art. 42 W.v.K. ten onzent verlangt. De rubricering van de materiële vaste activa en de voor het gehele „Anlagevermögen” geldende eis dat bij- en afmutaties evenals de afschrijvingen afzonderlijk moeten worden vermeld, maken een algemene beoordeling van investeringen en afschrijvingen mogelijk. Op die plaats moet men ook de aanwijzingen zoeken voor de invloed, welke extra-afschrijvingen ²⁶) op het resultaat uitoefenen, voorzover ze althans

²³) „Formblätter” van belang voor de A.G. zijn vastgesteld voor Hypothekenbanken, Schiffspfandbriefbanken, Eisenbahnen und andere Verkehrsunternehmen, gemeinnützige Wohnungsunternehmen en Kreditinstitute; zie W. P. Jahrbuch 1954, blz. 181/190.

²⁴) Fachtagung 1955, Dr. E. Schneider, t.a.p. pag. 58.

²⁵) Fachtagung 1955, Dr. W. Minz, t.a.p. pag. 78.

²⁶) Zie W. P. Jahrbuch 1954, blz. 411/413 inzake „Sonderabschreibungen (im Steuerrecht)”.

niet in het „Geschäftsbericht” uitdrukkelijk worden genoemd. Gewapend met een zekere kennis van usantiële afschrijvingspercentages en door vergelijking van opeenvolgende jaren krijgt men voorts een algemene indruk van de gemiddelde leeftijd der installaties. De concernverbindingen worden, onderscheiden naar deelnemingen en vorderingen, resp. schulden, afzonderlijk tot uitdrukking gebracht. Duidelijk komt naar voren in welke stadia van het produktieproces het „Umlaufvermögen” is gebonden; vermenging met kredietverlening welke daar buiten staat en het heimelijk fourneren van middelen aan bestuurders is voorkomen.

Hetgeen hiervóór werd gezegd omtrent de betekenis van uniforme omschrijvingen is wel bijzonder van toepassing op de *passiefzijde* van de balans. Als men bedenkt dat Art. 42 W.v.K. deze zijde volkomen verwaarloost en let op de spraakverwarring, welke in de praktijk op het punt van „reserves” heerst, doen de indeling van § 131 en de heersende interpretatie ²⁷⁾ van „Rücklagen”, „Wertberichtigungen” en „Rückstellungen” wel-dadig aan.

Bij „Rücklagen” heeft men in principe te doen met eigen vermogen gevormd door inhouding van winst. § 130 Akt. G. geeft de vorming en aanwending van de „Wettelijke reserve” precies aan. Of bij het ontbreken van voorschriften omtrent het aanhouden van reserve-activa ²⁸⁾ de kennelijk beoogde vergroting van het weerstandsvermogen van het bedrijf bereikt wordt, moet evenwel ernstig betwijfeld worden. De overige (vrije) „Rücklagen” mogen niet onder de klem van enigerlei verplichting jegens derden liggen, noch dienen als uitdrukking van dreigende verliezen. Tot deze rubriek behoren dividend-egalisatiefondsen, zgn. vernieuwingsfondsen en reserves bestemd voor vrijwillige pensioenen en ondersteuning (zodra echter op dit laatste punt verbindende toezeggingen zijn gedaan behoren de daaruit voortvloeiende verplichtingen onder „Rückstellungen” of „Verbindlichkeiten” thuis).

De „Wertberichtigungen” zijn correcties op de waardering der activa en zouden daarom m.i. beter aan de actiefzijde in mindering gebracht kunnen worden, zij het afzonderlijk zichtbaar. Ofschoon zij alleen genoemd worden met betrekking tot het „Anlagevermögen” en dus eigenlijk afschrijvingen aan de passiefzijde vormen, worden zij daarnaast ook in verband met het „Umlaufvermögen” gebruikt ²⁹⁾. Onder de „Wertberichtigungen” treft men bijv. ook aan de afschrijvingen op de eerdergenoemde bijzondere leningen tot bevordering van woningbouw en scheepsbouw ³⁰⁾.

De „Rückstellungen für ungewisse Schulden” pleegt men te onderscheiden in „Rückstellungen für ernsthaft zu erwartende Verpflichtungen und Ausgaben” en „Rückstellungen für drohende Verluste”. Tot de eerste categorie behoren bv. voorzieningen voor belastingen en voor pensioenverplichtingen, tot de tweede groep rekent men o.m. voorzieningen voor procesrisico's, voor garantieverplichtingen en voor schade veroorzaakt door de mijnbouw.

Het onderscheid tussen „Rücklagen” en „Rückstellungen” is dus in wezen gelijk aan dat tussen „reserves” en „voorzieningen” als aanbevolen

²⁷⁾ Zie W. P. Jahrbuch 1954, blz. 458, 464/470.

²⁸⁾ Voor de betekenis van dit begrip en de samenhang tussen reservering en weerstandsvermogen zij verwezen naar Prof. Dr. J. L. Mey Jr, Leerboek der Bedrijfseconomie, dl II, 2e druk, pagina 111.

²⁹⁾ Volgens Fachgutachten I. d. W. Nr 1/1954 moeten evenwel „feststehende Wertminderungen” bij posten van het Umlaufvermögen in de waardering van het actief verdisconteerd worden; passieve „Wertberichtigung” is in dat geval niet toelaatbaar.

³⁰⁾ Zie W. P. Jahrbuch 1954, blz. 411/413 inzake „Sonderabschreibungen (im Steuerrecht)”.

door de commissie-Rijkens. Met het vormen van „Rücklagen” waar fiscale claims op rusten, doorbreekt men uiteraard deze gezonde regel. Zij vormen immers een samentrekking van „reserves” en „voorzieningen”, welke men toch tenminste in de commerciële balans afzonderlijk had moeten doen passiveren. Dat de „Rücklage für Vermögensabgabe” volkomen ten onrechte de naam „reserve” draagt is duidelijk. Bij de afkondiging van het „Lastenausgleichsgesetz” in 1952 kon men nochtans de ondernemingen bezwaarlijk verplichten deze schuld aanstonds ten laste van het eigen vermogen te passiveren. Daarom werd met een voetnoot, dan wel passivering onder de naam „Rücklage” genoeg genomen.

De wet bepaalt niet alleen de balansindeling, doch regelt ook de balanswaardering en wel in § 133 Akt. G.

Zowel voor het „Anlagevermögen” als voor het „Umlaufvermögen” vormt de aanschaffingsprijs het maximum. Voor de eerste vier rubrieken van het „Anlagevermögen” (het zgn. „Sachanlagevermögen”) zijn, voorzover er van slijtage sprake is, afschrijvingen gebruikelijk op grond van goed koopmansgebruik; ze worden echter niet met zoveel woorden in § 133 voorgeschreven. Wel geeft lid 1 de merkwaardige bepaling, dat de aanschaffingsprijs ook aangehouden kan worden indien de werkelijke waarde lager ligt, mits de waardedaling verdeeld over de verwachte gebruiksduur afgeschreven wordt. Wordt dus enerzijds het volgen van waardestijgingen der activa in de balans verboden, anderzijds is het volgen van waardedalingen niet verplicht gesteld; desondanks erkent de vakliteratuur de noodzakelijkheid met belangrijke prijsdalingen of waardedalingen door veroudering (economische slijtage) rekening te houden („Sonderabschreibungen”). Ten aanzien van de overige rubrieken van het „Anlagevermögen” geldt de regel, dat de historische uitgaafprijs aangehouden wordt, tenzij goed koopmansgebruik afschrijvingen vereist. De immateriële activa worden als regel in korte tijd (5 jaar) afgeschreven. Bij deelnemingen en andere langdurig aan te houden effecten is men niet verplicht lagere beurskoersen als waardeeringsmaatstaf te nemen; anderzijds is het activeren van nog niet gedeclareerde dividenden verboden ³¹⁾).

Voor het „Umlaufvermögen” is het „Niederstwertprinzip” voorgeschreven, zodat de waardering niet hoger mag zijn dan de laagste van uitgaafprijs, beurswaarde, marktprijs of (bij gebreke van een algemene objectieve maatstaf) de waarde welke het actief per de balansdatum voor het betrokken bedrijf heeft.

Oprichtings- en emissiekosten mogen niet geactiveerd worden. De kosten van installering bij het opzetten van een nieuw bedrijf en de bij overneming betaalde goodwill mogen — mits afzonderlijk onder het „Anlagevermögen” — worden geactiveerd; er moeten jaarlijks de nodige afschrijvingen op worden toegepast. Het disagio van opgenomen leningen mag onder „Rechnungsabgrenzung” verschijnen; het wordt vervolgens over de looptijd der lening verdeeld als rentelast verantwoord.

Behalve de bepaling dat het aandelenkapitaal voor het nominale bedrag moet worden vermeld, zijn er in het „Aktiengesetz” geen detailvoorschriften voor de passiefzijde gegeven. Uit het reeds genoemde verbod van fictieve crediteuren en van vermenging van crediteuren met voorzieningen volgt ook, dat fictieve of overdreven hoog gewaardeerde bestemmingsreserves niet toelaatbaar zijn.

Overigens wordt de passiveringstechniek aan het goede koopmansgebruik overgelaten. Volgens „Fachgutachten I.d.W.” Nr 2/1936 behoren in dit verband verliesgevende gebeurtenissen, welke eerst na balansdatum doch

³¹⁾ Zie ook inzake opbrengsten van deelnemingen pt. 4.

voor de opstelling van de balans bekend worden, bij het opstellen van de balans in aanmerking genomen te worden. Een verplichting tot passivering (als „Rückstellung“) bestaat slechts voorzover de gebeurtenis vóór de balansdatum ligt. Inhouding van winst (door vorming van „Rücklagen“) en vermelding in het „Geschäftsbericht“ wordt in ieder geval noodzakelijk geacht.

Wijzigingen in het waarderingssysteem, bv. in de methode van afschrijven, moeten eveneens in het jaarverslag vermeld worden. Bijzondere doorbrekingen van de continuïteit in de waardering deden zich voor bij de geldsanering en bij de deconcentratie, zoals reeds in de inleiding onder pt. 3 werd uiteengezet.

Te dezer plaatse zij nog gewezen op het feit, dat verscheidene balansposten per 21 juni 1948 „pro memorie“ (D.M. 1,—), dan wel met een voorlopige waardering opgenomen moesten worden. Tot deze categorieën behoren waarden gelegen buiten West-Duitsland en vorderingen op debiteuren die aldaar niet woonachtig (gevestigd) waren (waarbij in het bijzonder gedacht moet worden aan Oost-Duitsland), „Wertpapiere und Anteile“ (dwz. aandelen, deelnemingen in andere vorm dan aandelen, obligaties en winstbewijzen) en aanspraken op schadevergoeding wegens demontage of andere vormen van herstelbetaling. Bij de opstelling van de jaarrekeningen na 21.6.'48 moeten deze waarderingen aan de feitelijke omstandigheden worden aangepast; die herwaarderingen zijn op zichzelf geen winsten of verliezen voor de belastingheffing naar de winst, doch kunnen i.v.m. afschrijvingen en verkoop daarop wel indirect invloed hebben; directe fiscale consequenties en wel met terugwerkende kracht vloeien uit de aanpassing voort voorzover het de vermogensbelasting en de „Vermögensabgabe“ betreft. Het onlangs verschenen „Dritte DM-Bilanzergänzungsgesetz“³²⁾ bevat o.m. de regels voor de definitieve waardering van „Wertpapiere und Anteile“, alsmede voor vermogensbestanddelen in West-Berlijn.

De schulden en niet-geconfiskeerde vorderingen in vreemde valuta moesten in de openingsbalansen tegen voorgeschreven koersen worden gewaardeerd (bv. 1 DM = U.S.A. \$ 0,30); deze koersen moeten tot aan de afloop der betrokken schuldverhoudingen ook voor de volgende jaarrekeningen gebruikt worden.

Tenslotte moet nog genoemd worden de „Bilanzerleichterung“ t.a.v. de voorzieningen voor pensioenverplichtingen (§ 29 DM-Bilanzgesetz³³⁾). Voor de verplichtingen uit hoofde van per 21 juni 1948 reeds lopende pensioenen moet in principe een wiskundige reserve in de balans worden opgenomen. In zoverre „bij voorzichtige beoordeling van de toekomstige ontwikkeling van de onderneming aan te nemen“ was, dat aan deze verplichtingen uit de winsten kon worden voldaan, was men nochtans niet tot passivering gehouden. Het vormen van een wiskundige reserve voor verplichtingen uit hoofde van nog niet ingegane pensioenen werd facultatief gesteld. Niettemin moest een in de „RM-Schlussbilanz“ opgenomen „Pensionsrückstellung“ tenminste met 1 DM, voor elke 10 RM in de openingsbalans worden overgenomen. Het manco van de in feite verantwoorde voorziening en de noodzakelijke wiskundige reserve moest in het zgn. „Umstellungsbericht“³⁴⁾ worden vermeld en kan met fiscale

³²⁾ Zie voetnoot (3).

³³⁾ Zie W. P. Jahrbuch 1954, pag. 602/603.

³⁴⁾ Zie W. P. Jahrbuch 1951, (niet meer opgenomen in 1954) blz. 332/333.

werking door dotaties t.l.v. de winst in de volgende jaren opgeheven worden. De „Wirtschaftsprüfer” verlangen dat het resterende tekort telkenjare in het „Geschäftsbericht” wordt vermeld ³⁵⁾).

Bij de beoordeling van de *doelmatigheid der voorgeschreven balansconstructie* ligt het voor de hand de in § 129 Akt. G. neergelegde doelstelling, dat de jaarrekening zo duidelijk en overzichtelijk wordt opgesteld, dat een zo goed mogelijk inzicht in de positie van de vennootschap wordt gewaarborgd, tot uitgangspunt te nemen.

Voorzover het de balans betreft gaat het om de vermogenspositie. In de eerste plaats valt dan te constateren, dat de voorgeschreven balans, daar zij — zoals reeds vermeld — „dynamisch” van karakter is, onvoldoende recht doet wedervaren aan de invloed van prijsveranderingen op de waardering in de balans en de grootte van de winst.

Het beeld, dat van de waarde der kapitaalcomponenten en de grootte en ontwikkeling van het eigen vermogen wordt gegeven, kan daardoor veel minder correct zijn dan bij toepassing van de vervangingswaardeleer.

De opmerking van de D.I.H.T. „dass der Jahresabschluss grundsätzlich weder eine Vermögensübersicht noch eine Liquiditätsübersicht ist, sondern eine Erfolgsrechnung, die den Gewinn ausweisen soll” ³⁶⁾, vestigt er terecht de aandacht op dat de winstbepaling primair is; doch tevens geeft zij blijk van de ook ten onzent nog door velen gehuldigde opvatting, dat een juiste weergave van het vermogen niet met juiste winstbepaling zou kunnen samengaan, laat staan daarvoor voorwaarde zou zijn. Mede daardoor vormt ook in Duitsland het verschijnsel van de geheime en stille reserves nog een groot probleem. Het ontkoppelen van vennootschapsrecht en belastingrecht ware zeer te wensen om de toepassing van andere opvattingen omtrent waarde en winst mogelijk te maken, alsmede ter vermindering van vertroebeling van het balansbeeld door direct ingrijpen van de fiscus.

De mogelijkheden om door middel van een eens per jaar gepubliceerde balans inzicht te verschaffen in de aard en omvang van de vermogensbehoefte en de wijze waarop het tot dekking daarvan benodigde vermogen werd verkregen, zijn uiteraard beperkt. Er wordt immers slechts een momentopname uit een continue beweging gemaakt, zodat bijvoorbeeld seizoensinvloeden niet onderkend kunnen worden. Binnen het kader van deze beperkte mogelijkheden geeft de voorgeschreven balansindeling door haar uitgebreide rubricering van actief- en passiefzijde echter een behoorlijk beeld van de kapitaalstructuur en de vermogensstructuur.

Bij de D.I.H.T.-voorstellen tot wijziging van het balansschema is het voornaamste doel de liquiditeit beter tot uitdrukking te brengen en wel door splitsing en hergroepering van de balansposten, welke onder de huidige nomenclatuur de termijnen van realiseerbaarheid, resp. opeisbaarheid onvoldoende kenbaar maken; de aanbevelingen van de commissie-Rijkens hebben overeenkomstige strekking. Daarbij mag men evenwel niet uit het oog verliezen, dat de liquiditeit van een produktie-onderneming niet eenvoudig kan worden bepaald door een opstelling van de activa naar hun realiseerbaarheid en van de passiva naar hun opeisbaarheid, zoals bij kredietondernemingen gebruikelijk is ³⁷⁾).

³⁵⁾ Voor de commerciële en fiscale pensioenvoorzieningen in het algemeen zij verwezen naar W. P. Jahrbuch 1954, blz. 470/475 alwaar ook behandeld wordt het „Fachgutachten I. d. W. Nr 1/1951” (lezing van 1953), waartegen van de zijde van het bedrijfsleven bezwaren zijn ingebracht; voor dit laatste vergelijkte men „Fachtagung 1955”, Dr. Minz, t.a.p. blz. 83/84.

³⁶⁾ „Zur Reform des Aktienrechts” (D.I.H.T.), pag. 40.

³⁷⁾ Zie Prof. Dr. J. L. Mey Jr, t.a.p. pag. 32.

Door de lineaire rangschikking der balansposten bestaat steeds het gevaar, dat de kringloop van het vermogen in de opeenvolging der produktieprocessen niet onderkend wordt, waardoor men geneigd is tot een beschouwing van de liquiditeit, die eigenlijk stilzwijgend uitgaat van een verbreking der continuïteit. De balans stelt immers op een rechte lijn waarden voor, die in wezen segmenten van een cirkel vormen. De volgorde behoeft daardoor niet verstoord te worden, doch de uitersten raken elkaar niet meer; zonder nader criterium is elke keuze van het beginpunt (doorbrekingspunt) willekeurig. De veel gemaakte keuze van de geldmiddelen als eindpunt van de lijn wordt waarschijnlijk bepaald door het feit, dat het vermogen aan het eind van elk individueel proces weer in deze vorm ter beschikking komt. De aldus ontstane rangschikking der activa suggereert echter een afwikkeling der lopende produktieprocessen, die gemakkelijk aanleiding geeft tot de gewraakte beoordeling der liquiditeit op basis van de „realiseerbaarheid”.

De opvatting, dat de balansindeling op de liquiditeit gericht moet zijn, wordt door Dr. C. E. Schulz met de volgende motivering verworpen: „Die Zahlungsfähigkeit ist der Quotient aus dem Bedarf und dem Aufkommen von Zahlungsmitteln für einen künftigen Zeitraum. Dieses Verhältnis kann man aus einer Bilanz niemals abschliessend beurteilen, weil sie die Beschaffungs- und Absatzobligen nicht enthält”³⁸). Zijns inziens moet de opbouw van het rekeningstelsel de „Ablauf des Betriebsgeschehens” weerspiegelen en mag de rubricering in de jaarrekening niet van die in het rekeningstelsel worden losgemaakt. De balansindeling in het bijzonder zou op dit „Ablaufgliederungsprinzip” moeten berusten. In het balansschema van Schulz is nochtans de realiseerbaarheidsidee niet losgelaten. Hij voegt nl. de waarden die buiten de eigenlijke kringloop staan, in tussen de posten die op de lopende produktieprocessen betrekking hebben en wel naar gelang van de termijnen waarop het vermogen daaruit vermoedelijk vrijkomt. Zo vindt men bij hem de „Finanzanlagen” tussen de „Sachanlagen” en de „Vorräte” in. In zijn gedachtengang ware een absolute scheiding van beide groepen eerder te verwachten. Zijn schema komt dientengevolge nog sterk overeen met dat van de D.I.H.T., zij het dat de functionele samenvatting der individuele balanshoofden bij hem sterker spreekt.

Ook indien wij de liquiditeit anders interpreteren en haar — volgens de formulering van Prof. Dr. J. L. Mey Jr — willen beoordelen door na te gaan in hoeverre het door het produktieproces op elk moment verlangde vermogen uit de ter beschikking staande middelen kan worden verkregen, hebben we aan de balans niet voldoende. Rechtstreekse beoordeling van de liquiditeit in deze zin is voor een bepaalde toekomstige periode slechts mogelijk op grond van het huishoudplan voor de produktieprocessen in die periode. Wil men echter indirect een globale prognose maken op basis van gegevens uit het verleden, dan moeten ook de opbrengsten en kosten, welke de verlies- en winstrekening als samenvatting inzake de afgelopen produktieprocessen verschaft, in de beoordeling betrokken worden.

Ook zal men het daarbij niet zonder gegevens omtrent disposities op langere termijn kunnen stellen. De opmerking van de commissie-Rijkens „dat het kan voorkomen, dat bestellingen van duurzame produktiemiddelen van zodanige betekenis zijn ten opzichte van het totale balansbeeld, dat vermelding daarvan in het jaarverslag c.q. de jaarrekening aanbeveling

³⁸) Dr. Carl Ernst Schulz „Gliederungsgrundsätze für die Rechnungslegung (Abschluss- und Kontengliederung)”, Fachtagung 1955 (Anhang), pag. 214.

verdient" ³⁹⁾, kan men daarom in direct verband met de liquiditeitsbeoordeling brengen. Het is alleen de vraag, of men er verstandig aan doet zich tot de bestellingen te beperken; door commissarissen goedgekeurde investeringsplannen, waarop nog geen of nog niet alle bestellingen zijn geplaatst, komen m.i. evenzeer voor vermelding in aanmerking.

Op de coördinatie van gegevens van balans en resultatenrekening wordt bij de behandeling der verlies- en winstrekening nader ingegaan.

De belangrijkste *details van de D.I.H.T. wijzigingsvoorstellen* zijn:

- a. Het „Anlagevermogen" wordt gesplitst in „Sachanlagevermogen und immaterielle Werte" en „Finanzanlagevermogen".
- b. Als nieuwe posten verschijnen onder het „Sachanlagevermogen" de „bebaute Grundstücke mit Wohngebäuden", „im Bau befindliche Anlagen" en „Anzahlungen auf Neuanlagen".
- c. Onder het „Finanzanlagevermogen" verschijnt het hoofd „langfristige Ausleihungen" (onderscheiden naar de al dan niet aanwezige zakelijke zekerheid) als nieuwe categorie naast de „Beteiligungen" en „andere Wertpapiere des Anlagevermögens".
- d. Van de „Forderungen auf Grund von Warenlieferungen und Leistungen" moet het „langfristige" deel apart genoemd worden.
- e. Onderscheiding van de „Wertberichtigungen" naar de corresponderende hoofdgroepen aan de actiefzijde; het in de balans vermelden van de verrichte afschrijvingen — hetzij actief, hetzij passief — wil men verplicht stellen.
- f. Verdeling van de „Rückstellungen" in „langfristige" en „sonstige" (anderen prefereren indeling naar het doel van de voorziening; men zou m.i. het ene kunnen doen en het andere niet nalaten).
- g. Er wordt een nieuwe hoofdgroep „langfristige Verbindlichkeiten" gevormd, waartoe behalve de „Anleihen" en „aufgenommene Darlehen" ook zullen gaan behoren de schulden op lange termijn welke nu nog onder „Verbindlichkeiten gegenüber Banken" of „sonstige Verbindlichkeiten" terecht komen.
- h. Verscherping van de voorschriften t.a.v. het opnemen van voetnoten inzake latente verplichtingen welke eventueel acuut kunnen worden. („Bilanzvermerke" of wel „posten vóór de streep"); de „Wirtschaftsprüfer" bepleiten ook toelichting op toegepaste „Bilanz erleichteringen" door middel van voetnoten.

Bij gebrek aan in de praktijk gegroeide regels heeft de D.I.H.T. geen voorstellen inzake concernrecht gedaan en daarom ook geen verandering in de concernposten van de balans aanbevolen. Ook hebben de accountants nog geen concrete voorstellen inzake geconsolideerde balansen willen doen. Van § 134 Akt. G., waarbij de regering gemachtigd werd voorschriften te dezer zake uit te vaardigen, zal daarom vermoedelijk voorlopig nog wel geen gebruik gemaakt worden.

4. De verlies- en winstrekening.

De indeling van de verlies- en winstrekening is voorgeschreven in § 132 Akt. G. welke a.v. luidt:

„Gliederung der Gewinn- und Verlustrechnung.

1) In der Gewinn- und Verlustrechnung sind, wenn der Geschäfts-

³⁹⁾ Rapport commissie-Rijkens, pag. 12.

zweig keine abweichende Gliederung bedingt, die gleichwertig sein muss, unbeschadet einer weiteren Gliederung folgende Posten gesondert auszuweisen:

I. Auf der Seite der Aufwendungen:

1. Löhne und Gehälter;
2. soziale Abgaben;
3. Abschreibungen und Wertberichtigungen auf das Anlagevermögen;
4. Zinsen, soweit sie die Ertragszinsen übersteigen; den Zinsen stehen ähnliche Aufwendungen gleich;
5. Steuern vom Einkommen, vom Ertrag und vom Vermögen mit Ausnahme derjenigen Steuern vom Einkommen, die regelmässig durch Steuerabzug erhoben werden;
6. Beiträge an Berufsvertretungen, wenn die Zugehörigkeit auf gesetzlicher Vorschrift beruht;
7. Beträge von
 - a) Wertminderungen,
 - b) sonstigen Verlusten,zu deren Ausgleich die gesetzliche Rücklage verwandt worden ist;
8. ausserordentliche Aufwendungen, soweit sie nicht in Nr. 1 bis 7 und 9 enthalten sind;
9. alle übrigen Aufwendungen, soweit sie den Teil des Jahresertrags unter II Nr. 1 übersteigen.

II. Auf der Seite der Erträge:

1. der Jahresertrag nach Abzug der Aufwendungen, soweit sie nicht nach I Nr. 1 bis 8 auf der Seite der Aufwendungen gesondert auszuweisen sind, sowie nach Abzug der Erträge, die unter Nr. 2 bis 6 gesondert auszuweisen sind;
2. Erträge aus Beteiligungen;
3. Zinsen, soweit sie die Aufwandszinsen übersteigen; den Zinsen stehen ähnliche Erträge gleich;
4. ausserordentliche Erträge einschliesslich der Beträge, die durch die Auflösung von Wertberichtigungen, Rückstellungen und freien Rücklagen gewonnen sind;
5. die aus der Auflösung der gesetzlichen Rücklage gewonnenen Beträge;
6. ausserordentliche Zuwendungen.

(2) Der Reingewinn oder Reinverlust des Jahres ist am Schluss der Gewinn- und Verlustrechnung ungeteilt und gesondert auszuweisen. Ein vorjähriger Gewinn- oder Verlustvortrag ist zu vermerken”.

De *grondconstructie* van deze verlies- en winstrekening is die waarbij men de offers, welke in de loop van het jaar ten behoeve van de produktie worden gebracht, stelt tegenover de waarde van de produktieve prestatie; dus niet de omzet tegenover de kosten van de omzet. In dit systeem worden dus in principe alle veranderingen in voorraden (balansposities der kostenfactoren) aan de creditzijde verrekend met de omzet, zodat de debetzijde de op het boekjaar betrekking hebbende uitgaven laat zien.

Het streven zoveel mogelijk salderingen en samentrekkingen te voorkomen, dat in de balansvoorschriften tot uitdrukking kwam, is hier niet consequent volgehouden. Blijkbaar wilde men de bedrijven niet schaden door al te grote openhartigheid en met name de buitenlandse concurrentie,

die immers niet verplicht is tot even vergaande publikaties, geen volledige informatie omtrent kosten- en omzetcijfers verschaffen. Daarom behoeven — afgezien van de buitengewone posten — alleen lonen en salarissen, wettelijke sociale lasten, afschrijvingen, belastingen en wettelijke bijdragen aan bedrijfs- of beroepsorganisaties afzonderlijk genoemd te worden. Met de toegevoegde waarde, c.q. de bruto-winst, worden de overige kosten verrekend; het saldo verschijnt als „Jahresertrag, gemäss § 132 II-1 Akt. G.” op de verlies- en winstrekening.

De keuze van de *afzonderlijk te verantwoorden kostensoorten* is naar de mening van Adler/Düring/Schmaltz ⁴⁰⁾ meer door algemeen economische en sociaal-politieke overwegingen, dan door bedrijfseconomische bepaald. Desondanks biedt de separate vermelding van lonen en belastingen interessante aanknopingspunten voor de beoordeling van het bedrijfsresultaat. Uit het belastingbedrag kan men de orde van grootte van de werkelijke winst vrij aardig benaderen en zodoende een indruk omtrent geheime reserveringen verkrijgen.

De belangrijkste belastingposten, welke onder het hoofd „Steuern vom Einkommen, vom Ertrag und vom Vermögen” voorkomen, zijn de „Körperschaftsteuer” (waarmede parallel loopt het tijdelijke „Notopfer Berlin”), de „Gewerbesteuer” (onderscheiden in „Lohnsummensteuer”, „Gewerbeertragsteuer” en „Gewerbekapitalsteuer”), de „Vermögensteuer” en de „Lastenausgleich” („Vermögensabgabe”) ⁴¹⁾. De omzetbelasting wordt op de omzet in mindering gebracht of wel onder een afzonderlijk hoofd „Sonstige Steuern und Abgaben” verantwoord.

Het per kwartaal verschuldigde bedrag van de „Lastenausgleich” is onder de balans af te lezen; voor de belastingen naar de winst is $\frac{1}{3}$ (rentebestanddeel) een aftrekbare bedrijfslast.

De „Vermögensteuer” komt overeen met onze voormalige vermogensbelasting voor lichamen; zij bedroeg sedert 1.1.'49 $\frac{3}{4}$ % van het vermogen, welk percentage sedert 1.1.'53 verhoogd werd tot 1 %, voor het vermogen dat meer aanwezig is dan het bedrag der L. A. vermogensschuld; zij is voor de belastingen naar de winst niet aftrekbaar.

De „Gewerbesteuer” vertoont zeer veel overeenkomst met onze voormalige ondernemingsbelasting. De som van 5 % van de bedrijfs-winst en $2 \frac{0}{100}$ van het bedrijfsvermogen, vermenigvuldigd met een gemeentelijk te bepalen factor (welke in de praktijk varieert tussen 2 en 3) geeft het bedrag van wat men doorgaans zonder meer met „Gewerbesteuer” aanduidt.

De „Lohnsummensteuer” heeft als basis $2 \frac{0}{100}$ van het loonbedrag; er wordt een afzonderlijke vermenigvuldiger toegepast, welke sterke plaatselijke variaties vertoont.

Deze drie bedragen zijn aftrekbaar zowel voor de berekening van de „Gewerbeertragsteuer” als van de „Körperschaftsteuer”.

De „Körperschaftsteuer”, pendant van onze vennootschapsbelasting, bedraagt sedert 1 januari 1955 30 % van het deel van de belastbare winst dat als dividend wordt uitgekeerd en 45 % van het resterende winstbedrag; vóórdien was laatstgenoemd percentage 60 %,

⁴⁰⁾ t.a.p. blz. 262.

⁴¹⁾ de laatste kan ook onder andere rubrieken voorkomen: zie W. P. Jahrbuch 1954, pag. 500.

terwijl het lagere tarief voor uitgekeerde winst niet eerder dan over het boekjaar 1952 (cq. 1952/53) gold.

Het „Notopfer Berlin” kost ca 4 % van het winstbedrag dat voor de „Körperschaftsteuer” geldt.

Laatstgenoemde beide posten vormen geen aftrekbare lasten.

Uiteraard is dit slechts een zeer summier overzicht van de vigerende belastingbepalingen. Het moge echter doen zien dat met enige moeite door samengestelde berekeningen het fiscale resultaat bij benadering is te reconstrueren, waarna men door globale uitschakeling van de invloed der buitengewone fiscale constructies de grootte van de normale winst kan taxeren.

Met de afzonderlijke vermelding van *het saldo ontvangen en betaalde rente* heeft men kennelijk de invloed van de financiering op het „eigenlijke bedrijfsresultaat” uit willen schakelen, teneinde de vergelijkbaarheid van de resultatenrekeningen van verschillende bedrijven te bevorderen. Met het oog op de beoordeling van de rentabiliteit van het eigen vermogen en van het vreemde vermogen op lange termijn tezamen, ware het echter beter geweest indien er onderscheid was gemaakt tussen de interest gekweekt met beleggingen op lange termijn, rente betaald wegens leningen op lange termijn en overige rentebaten en -lasten. Hiermede hangt uiteraard het kenbaar maken van de termijnen in de balans nauw samen.

Evenals in de balans de concernverbindingen apart worden verantwoord, geeft de verlies- en winstrekening ook de baten uit *deelnemingen* separaat weer. Aan de lastenzijde heeft men er geen speciale rubriek voor, doch de saldering met de baten is niet toelaatbaar. Zodoende zal men afschrijvingen op deelnemingen onder de post „Abschreibungen und Wertberichtigungen auf das Anlagevermögen” vinden; voorzover ze daar niet in het bijzonder worden genoemd, vindt men ze in de balans terug ofwel in het „Geschäftsbericht”. Boekwinsten op de verkoop van deelnemingen vormen buitengewone baten (rubriek II/4); boekverliezen bij verkoop zijn buitengewone lasten, waarvoor de plaats van verantwoording evenwel niet vaststaat (zie hierna).

Aangezien baten uit het normale zakelijke verkeer met de deelnemingen, alsook de overneming van verliezen en winsten door de moedermaatschappij in het geval, dat er een zgn. „Organschaftsverhältnis” met de dochteronderneming bestaat, onder het hoofd „Jahresertrag” (II/1) worden verantwoord, blijven voor de rubriek „Erträge aus Beteiligungen” slechts over de als dividend (of winstaandeel) uitgekeerde bedragen, alsmede de rente op leningen met deelnemingskarakter. Waar men bovendien bij nauwe concernbetrekkingen de verrekening van kosten en prestaties in eigen hand heeft, hebben de moedermaatschappijen bij de verantwoording van de resultaten der dochterondernemingen praktisch vrij spel.

Over de vraag of men de in een bepaald jaar behaalde, dan wel de in dat jaar ontvangen baten uit deelnemingen moet verantwoorden, is men het in Duitsland onderling niet eens. Hoewel in het algemeen de activering van nog niet uitgekeerde dividenden ontoelaatbaar wordt geacht omdat daardoor „niet-gerealiseerde” winsten in de jaarrekening zouden voorkomen, bestaat verschil van mening omtrent de handelwijze t.a.v. volkomen beheerste dochterondernemingen.

Ten aanzien van de *buitengewone baten en lasten* is de regeling voor de batenzijde doeltreffender dan voor de lastenzijde. De baten kunnen nl. niet anders dan onder één der speciale rubrieken 4, 5 of 6 worden onder-

gebracht. Ten aanzien van het vrijvallen van bestemmingsreserves volgt men meestal de stelregel, dat overschotten van vorige jaren, voorzover niet gesaldeerd met de volgende reservering (met dezelfde bestemming) ten behoeve van het jaar waarover de rekening wordt opgemaakt, als buitengewone baten sub 4 worden geboekt. Voor wat betreft het vrijvallen van stille en geheime reserves zij verwezen naar de opmerkingen dienaangaande onder pt. 2 van de Inleiding.

Aan de lastenzijde laat de omschrijving van post 8 aan bepaaldheid te wensen over. Zo kunnen buitengewone lasten onder de diverse individuele kostenrubrieken zijn ondergebracht, of zelfs in mindering gebracht op het „Jahresertrag“. De betere behandeling van de buitengewone baten doet vermoeden, dat men er primair op uit geweest is flatterig van het resultatenbeeld te voorkomen en gedachtig aan het feit, dat men zulks ook kan bereiken door zoveel mogelijk kosten als „ausserordentlich“ aan te merken, niet te sterk heeft willen aandringen op afzonderlijke vermelding der buitengewone lasten. Daar echter de verplichte accountantscontrole het publiek beschermt tegen misleidende voorstelling van zaken, meen ik dat men zonder schade voor de betrokken bedrijven beter consequent had kunnen blijven.

Iets dergelijks valt t.a.v. de *mutaties in de open reserves* te constateren. Voor bedragen uit de reserves ten gunste van de verlies- en winstrekening gebracht, zijn speciale rubrieken aanwezig. Daarentegen ontbreken bijzondere hoofden aan de lastenzijde voor de vorming van zulke reserves. Niettemin menen de „Wirtschaftsprüfer“ dat het goede koopmansgebruik afzonderlijke vermelding vereist, zowel voor deze reserveringen als voor de dekking van de „Kapitalentwertungskonten“, „Kapitalverlustkonten“ en „Lastenausgleichsgegenposten“. Overigens schrijft de wet nog bijzondere vermeldingen i.v.m. „Kapitalherabsetzung“ en saneringen voor ⁴²⁾).

De huidige voorschriften inzake de verlies- en winstrekening zijn in Duitsland aan veel scherper kritiek onderhevig dan die welke de balans betreffen. Zo meent Schneider ⁴³⁾ „dass — aus den unterschiedlichsten Motiven — die Erfolgsrechnung bisher niemals in einem Aktienrecht eine Behandlung gefunden hat, die ihrer Bedeutung und ihrem Gewicht gerecht wird“. Dr. H. Götze ⁴⁴⁾ — die verbetering van de balansvoorschriften niet noodzakelijk acht — beschouwt de voorstellen tot verbetering van de verlies- en winstrekening niet slechts als doelmatig, doch als noodzakelijk „denn wenn wir auch eine übertriebene Publizität in betriebswirtschaftlichem Umfange für die Rechtsbilanz verneinen, so darf das doch nicht dazu führen, dass wir der Oeffentlichkeit nun ein völliges Missgebilde vor Augen führen“. De kritiek wijst dus in beide gevallen op een tenachterstellen van de resultatenrekening, op een onevenwichtigheid in de opbouw van de jaarrekening, doordat de verlies- en winstrekening niet de plaats krijgt die haar toekomt. Om te kunnen beoordelen of deze kritiek juist is en de verbeteringsvoorstellen naar waarde te schatten, zullen wij ons moeten bezinnen op de functie van balans en verlies- en winstrekening in het kader van de gepubliceerde jaarrekening. In het bijzonder willen wij daarbij letten op de karakteristiek van de gepubliceerde jaarrekening als geheel en op de onderlinge samenhang tussen balans en resultatenrekening,

⁴²⁾ Zie W. P. Jahrbuch 1954, blz. 499, 500 en 506.

⁴³⁾ Dr. E. Schneider, Fachtagung 1955, t.a.p. pag. 61.

⁴⁴⁾ Dr. H. Götze, Fachtagung 1955 — in de discussie op de referaten van Schneider en Minz — pag. 105.

omdat zij complementair verbonden onderdelen vormen, wier gegevens geëördineerd moeten worden om de jaarrekening aan haar doel te doen beantwoorden.

Volgens de door Frielink ⁴⁵⁾ geformuleerde grondslagen, wordt de inhoud van elk verslag, dat het karakter van rekening en verantwoording over gevoerd beheer draagt, in principe bepaald door de functie van de gene voor wie het bestemd is, de aard van de verantwoordelijkheid van de gene die het uitbrengt en het feit, dat het verslag dient om beoordeling van het beheer mogelijk te maken. De gepubliceerde jaarrekening van vennootschappen op aandelen is in dit verband te zien als rekening en verantwoording aan de gezamenlijke aandeelhouders omtrent het beheer van het vermogen, dat door hen aan de vennootschap is toevertrouwd, uitgebracht door de bestuurders dier vennootschap, aan wie het beheer van dat vermogen is opgedragen. Het publieke karakter dezer verantwoording hangt nauw samen met de publieke voorziening in de vermogensbehoeften van het bedrijfsleven, welke mogelijk te maken een der voornaamste functies van de rechtsvorm der A.G. is. De publieke verslaggeving dient mede de belangen van degenen, die de onderneming van niet-ondernemend vermogen voorzien. Doordat de verantwoordelijkheid van de bestuurders jegens deze belanghebbenden in wezen beperkter is dan die tegenover de aandeelhouders, wordt door de afstemming van het verslag op de belangen der aandeelhouders als regel automatisch voldaan aan de aanspraken dier crediteuren.

De gedachte, dat de eisen, waaraan de gepubliceerde jaarrekening krachtens haar bestemming moet voldoen, bepaald worden door de functie van de aandeelhouder, d.w.z. door diens hoedanigheid van verschaffer van het ondernemende vermogen, ligt kennelijk ook ten grondslag aan de aanbevelingen van de D.I.H.T. zowel als van de commissie-Rijkens. Beiden bepleiten nl. verbetering van de publiciteit voornamelijk ter bereiking van een goede vermogensvoorziening. Op grond van deze samenhang behandelt de commissie-Rijkens speciaal de verslaggeving van open naamloze vennootschappen, terwijl de D.I.H.T. blijkbaar het open karakter van de A.G. als gegeven onderstelt, daar hij in de inleiding tot zijn rapport opmerkt:

„Es entspricht jedoch nicht dem Wesen der Aktiengesellschaft, nur eine Zusammenfassung eines kleinen Kreises kapitalkräftiger Unternehmen oder Personen zu sein, sondern die Rechtsform der Aktiengesellschaft hat gerade den Zweck, weite Kreise am unternehmerischen Geschehen Anteil nehmen zu lassen und damit dem sparenden Publikum die Möglichkeit einer produktiven Kapitalanlage zu geben“ ⁴⁶⁾. Dit is alleszins begrijpelijk als men bedenkt, dat besloten vennootschappen in Duitsland ook de vorm van „Gesellschaft mit beschränkter Haftung“ (G.m.b.H.) kunnen kiezen, welke geen publikatieplichten met zich brengt; de „Geschäftsanteile“ dezer vennootschappen worden dan ook niet publiekelijk verhandeld. Het aantal „Gesellschaften mit beschränkter Haftung“ is veel groter dan dat der „Aktiengesellschaften“, doch de gemiddelde personeelssterkte van de G.m.b.H. is vele malen kleiner ⁴⁷⁾. De A.G. neemt daarom een andere positie in dan onze N.V. Hoewel ook tussen de „Aktiengesellschaften“ onderscheid naar de aard van het contact met de kapitaalmarkt bestaat, op grond waarvan

⁴⁵⁾ A. B. Frielink, „De theoretische grondslagen der administratieve inrichtingsleer“, opgenomen in „25 jaren M.A.B.“, deel II, pag. 93 e.v.

⁴⁶⁾ „Zur Reform des Aktienrechts“ (D.I.H.T.) pag. 17.

⁴⁷⁾ Per 13.9.'50 waren er volgens het „Statistisches Bundesamt“ (Statistisches Jahrbuch 1954, blz. 190) buiten de sector „Landwirtschaft“ in de bondsrepubliek 2.559 A.G.'s met ca 2.020.000 man personeel en 20.094 G.m.b.H.'s met ca 1.406.000 man personeel.

men zich een zekere variatie in de publikatieplichten kan indenken, kan de open A.G. gevoeglijk als het normale geval beschouwd worden ⁴⁸⁾).

Het belang dat anderen dan aandeelhouders of crediteuren hebben bij of stellen in de positie van de vennootschap, heeft slechts in een enkel geval zelfstandige invloed op de samenstelling van de te publiceren jaarrekening. Sommigen hunner behoeven noch andere, noch intensiever voorlichting dan de aandeelhouders. Anderen, zoals de overheid en personeelsorganen, kunnen de informatie welke zij nodig hebben, beter anders dan door middel van een publiek verslag ontvangen. Een zelfstandige invloed op de vormgeving van de jaarrekening — en wel in negatieve zin — heeft slechts de groep der concurrenten. Deze noopt tot een afwegen van het belang dat aandeelhouders hebben bij meerdere informatie, tegen hun belang bij voorkoming van uitbuiting dier gegevens door de concurrentie ten nadele van het bedrijf.

Overwegende, dat het wettelijk voor te schrijven minimum aan publiciteit voor alle branches draaglijk moet zijn en dat het nuttig effect der publicaties ook niet overschat mag worden, heeft de D.I.H.T. zich slechts beperkte verbeteringen der wetgeving ten doel gesteld. Hij wijst er bovendien op, dat daardoor de gevaren, welke bij een te grote mate van publiciteit van de zijde der concurrentie en van de belastingadministratie dreigen, vermeden zouden worden. Het doet wel vreemd aan hier de fiscus in gezelschap van de concurrentie aan te treffen, waar toch de belastingdienst helemaal niet aangewezen is op de gepubliceerde jaarrekening. Ook de motivering van de waarschuwing „die Wirkung der äusseren Publizität“ niet te overschatten, berust m.i. op een misvatting. „Selbst eine sehr offenherzige Bilanz vermag dem Leser nur dann etwas zu sagen“ meent de D.I.H.T. „wenn er die Verhältnisse des betreffenden Wirtschaftszweiges kennt und deshalb Vergleichsmöglichkeiten hat. Solche sachkundigen Bilanzleser aber sind meist nicht allein auf die veröffentlichten Bilanzen angewiesen, sondern verfügen noch über zahlreiche andere und bessere Möglichkeiten, sich über die Lage eines Unternehmens zu unterrichten. Insbesondere gilt das für Mehrheitsaktionäre sowie für die Banken, die wiederum die übrigen Interessenten, insbesondere die Publikumsaktionäre, zu beraten pflegen“ ⁴⁹⁾.

De verwijzing naar de bezitters van meerderheidsdeelnemingen is irrelevant, gelet op de reeds geciteerde uitspraak over het wezen van de A.G., welke wij in de inleiding van het D.I.H.T.-rapport aantreffen ⁵⁰⁾. De opmerking inzake de banken moet bestreden worden, omdat die hun kennis toch ook in hoofdzaak uit gepubliceerde verslagen moeten putten, willen zij zich niet aan indiscreties schuldig maken. Dat de banken in staat moeten zijn gepubliceerde gegevens voor haar cliëntèle te interpreteren is duidelijk, doch waarom zou men een deel van de informatie, die voor de aandeelhouders bestemd is, via de banken ventileren?

In de strijd tegen te weinig zeggende jaarrekeningen is men blijkbaar zo beducht geen maat te kunnen houden, dat telkens wordt gewaarschuwd tegen overdreven publiciteit en aangemaand de boog niet te strak te spannen, om de rechtsvorm der A.G. niet impopulair te maken. Naast de gevaarlijke concurrent rijst in de discussies het spookbeeld op van de veeleisende be-

⁴⁸⁾ Ter zake van de discussie over de indeling der vennootschappen, welke ten behoeve van deze variatie gemaakt zou moeten worden, alsmede van de wenselijkheid een deel der publikatieplichten in de beursvoorschriften i.p.v. in het „Aktiengesetz“ te regelen, zij verwezen naar het verslag van de „Fachtagung 1955“ pag. 68/72 (Dr. E. Schneider) en pag. 110/111 (Dr. E. Gessler).

⁴⁹⁾ Zur Reform des Aktienrechts (D.I.H.T.), pag. 38.

⁵⁰⁾ Zur Reform des Aktienrechts (D.I.H.T.), pag. 17.

drijfseconoom, als toonbeeld van roekeloze openhartigheid. Bij een juiste visie op de functionele plaats van de aandeelhouder, is dit gevaar evenwel niet zo groot als men het voorstelt.

De aandeelhouders toch, hebben het beheer van hun vermogen volledig aan anderen — i.c. aan de directie — overgedragen en bovendien een speciaal orgaan — de raad van commissarissen — met het toezicht daarop belast. Zij staan dus ver van het eigenlijke beheren af, zij zijn tegelijkertijd eigenaar en „outsider”. Derhalve moet er bij de keuze van de te verantwoordende grootheden en de wijze van samenvatting der betrokken cijfers, enerzijds tegen gewaakt worden, dat hun details worden voorgelegd, welke buiten het bestek van hun beoordelingsmogelijkheden liggen en anderzijds voor gezorgd, dat zij zich in grote lijnen een zodanig beeld van de doelmatigheid van het beheer kunnen vormen, dat zij in staat zijn over decharge van directie en commissarissen te beslissen.

Hier demonstreert zich het verschil tussen de interne en de externe rekening en verantwoording. De interne verslaggeving aan de directie over korte perioden is een instrument van bedrijfsbestuur. Zij dient als controle-middel op gedelegeerde verantwoordelijkheden en biedt de centrale leiding de mogelijkheid van snelle correctie, indien de geconstateerde afwijkingen tussen de tevoren opgestelde normen (begroting) en de feitelijke uitkomsten daartoe aanleiding geven. Daar de raad van commissarissen met de controle op het bestuur belast is, zijn toestemming voor bepaalde bestuurs-handelingen moet geven en hem in Duitsland zelfs de benoeming en het ontslag van de directie is toevertrouwd, zal de directie jegens hem zowel rekenschap van het te voeren beleid als van de feitelijke uitkomsten moeten afleggen. Commissarissen hebben t.o.v. de directie echter een veel passiever taak, dan deze heeft t.o.v. de haar ondergeschikte functionarissen. Zij spelen voornamelijk een rol in de strategie van het bestuur, de tactiek is de directie toevertrouwd. De interne verslagen aan commissarissen zullen dienovereenkomstig minder gedetailleerd en minder frequent zijn dan die, welke de directie voor zichzelf behoeft, doch de toetsing aan tevoren gestelde verwachtingen en de mogelijkheid van beleidscorrectie blijven aanwezig.

De aandeelhouders daarentegen, die geen medebesturende functie hebben, worden niet in het huishoudplan van het bedrijf gekend. Slechts bij het nemen van de allerbelangrijkste beslissingen zal hun goedkeuring tevoren gevraagd worden. Derhalve zal de externe verslaggeving aan aandeelhouders nog minder frequent kunnen zijn en zich beperken tot een weergave van feitelijke uitkomsten. Zij moeten gegevens die tot een „outsider” spreken, voorgeschoteld krijgen op een wijze, die externe vergelijkingen- en beoordelingsmogelijkheden biedt. Legt men zich in deze zin beperkingen op bij het publiceren van jaarrekeningen, dan kan ook de concurrent geen blik in de „beleidskeuken” werpen.

Er bestaat dus onderscheid in functie tussen de externe en interne verslagen, tot uitdrukking komende in de frequentie, de detaillering en de toetsingsmogelijkheden. Dat is echter iets anders dan de tegenstelling „Rechtsbilanz-Wirtschaftsbilanz”, welke Götze⁵¹⁾ ten tonele voert. Uiteraard kan men de externe jaarrekening, in verband met haar regeling bij de wet, aanduiden als „Rechtsbilanz”, ter onderscheiding van de „Dispositionsbilanz der Geschäftsleitung” of „Wirtschaftsbilanz”. Als Götze echter beweert: „Was die betriebswirtschaftlichen Begriffe als solche angeht, so spielen sie in einer Rechtsbilanz nach meinem Dafürhalten nur insoweit

⁵¹⁾ Dr. H. Götze, Fachtagung 1955, pag. 104.

eine Rolle, als sie überhaupt in den Stand von Rechtsbegriffen erhoben werden" en voorts „..... dass für sie (u.U. übertriebene) wirtschaftliche Auslegungen nicht in Frage kommen", accepteert hij daarmee een schreefgegroeide praktijk. Waar dit op neerkomt, blijkt duidelijk uit de woorden van Schulz ⁵²⁾: „..... aber die Entwicklung hat, vielleicht unter dem Einfluss der starren Beibehaltung des Anschaffungs („Ausgabe-“) preisprinzips im Handels- und Steuerrecht, dazu geführt, dass sich das für alle Kalkulations- und Wirtschaftlichkeitsrechnungen besser geeignete Tagespreisprinzip auf das interne Rechnungswesen zurückgezogen hat. Das ist auch einer der Gründe, aus denen sich die völlige Trennung des externen Rechnungswesens („Geschäftsbuchhaltung“) vom internen Rechnungswesen („Betriebsabrechnung“), d.h. das sogen. „Zweikontenkreissystem“ entwickelt hat“.

Aldus doet zich het merkwaardige verschijnsel voor, dat een directie haar aandeelhouders een verantwoording voorlegt, gebaseerd op een waardeoordeel, dat zij voor zichzelf als onbruikbaar afwijst. Het zal een ieder duidelijk zijn dat dit een misstand is. Interne en externe verantwoording behoren op de toepassing van dezelfde waardebegrippen te berusten. Een juiste voorstelling van vermogen en inkomen, van opbrengsten en kosten, kan in beide gevallen slechts verkregen worden bij toepassing van de vervangingswaardeleer, d.w.z. bij erkenning van het feit, „dat bij handhaving van de continuïteit in de arbeidsverdeling der maatschappelijke voortbrenging naar vervangingswaarde moet worden gewaardeerd" en dat „bij verbreking van de continuïteit de vervangingswaarde door de alternatieve opbrengstwaarde als waardemaatstaf verdrongen wordt" ⁵³⁾.

Evenmin als er verschil in winstberekening behoort te bestaan tussen de gepubliceerde en de interne verslagen, mogen er afwijkingen bestaan tussen de grootte van het berekende en van het gepubliceerde resultaat. Het opzettelijk onjuist voorstellen van de uitkomsten van het gevoerde beheer kan immers niet geacht worden een bestuursdaad te zijn, waarmee de directie binnen de grenzen van het haar door de aandeelhouders verleende mandaat blijft. Zij spreekt daarbij niet alleen onwaarheid, doch geeft ook aanleiding tot het door de D.I.H.T. — zij het in ander verband — gesignaleerde verwijt, „dass die Verwaltungen praktisch niemandem mehr verantwortlich und die Unternehmen deshalb sozialisierungsreif seien" ⁵⁴⁾.

Uit het feit, dat de bestuurders der vennootschap vermogen voor rekening van derden beheren, volgt reeds dat als kardinale punten van hun periodieke verslagen, de stand van het vermogen aan (begin en) eind der verslagperiode en het in die periode daarmee verworven inkomen, aan te merken zijn.

De inhoud van het verslag wordt nader bepaald door het feit, dat hier van ondernemend vermogen sprake is en wel in dien zin, dat de doelstelling is een inkomen te verwerven door een bepaalde bedrijfshuishouding in staat te stellen aan de maatschappelijke voortbrenging deel te nemen. De voortbrenging voltrekt zich in die huishouding in een opeenvolging van productieprocessen. Het inkomen resulteert uit de voltooide productieprocessen, als overschot van de verkregen waarden boven de opgeofferde. Het ver-

⁵²⁾ Dr. C. E. Schulz, „Fachtagung" 1955 t.a.p. pag. 251.

⁵³⁾ Prof. Dr. Abr. Mey, „Bedrijfsbegroting en bedrijfsbeleid", 1951, resp. pag. 163 en 167, naar wiens betoog — bijzonderlijk in hoofdstuk III § 3 — voor de bewijsvoering verwezen moge worden.

⁵⁴⁾ „Zur Reform des Aktienrechts" (D.I.H.T.) pag. 37.

mogen is de weerspiegeling van de waarden waarover de huishouding in het kader van de onvoltooide produktieprocessen beschikt ⁵⁵).

De verantwoording van het inkomen door middel van de verlies- en winstrekening en van het vermogen met behulp van de balans, vormen tezamen een complete waardeverantwoording omtrent het bedrijfsgebeuren, in zoverre alle produktieprocessen worden omvat. Bovendien kan men deze tweeledige verantwoording opvatten als de belichting van hetzelfde (waarde-)verschijnsel van twee zijden, in zoverre een balans de waarden in omloop, een verlies- en winstrekening de omloop der waarden te zien geeft. Door deze twee waarnemingen te coördineren krijgt het gegeven beeld van het bedrijfsgebeuren perspectief. Balans en resultatenrekening vullen elkaar dus niet alleen aan, doch versterken wederkerig elkaars zeggingskracht.

Deze samenhang moet tot uitdrukking komen in een harmonische opbouw van de jaarrekening. Stelt men deze eis, dan blijkt er metterdaad reden te bestaan voor de gesignaleerde kritiek op de resultatenrekening der A.G., geïnterpreteerd als verwijt van onevenwichtigheid in de opbouw van de jaarrekening. Om te doen zien in welk opzicht van een tekort gesproken kan worden, vragen wij ons af wat wij van de verlies- en winstrekening zouden mogen verwachten, naar analogie van de eisen welke men aan de balans stelt. Als uitgangspunt nemen wij daarbij een balans, ingedeeld volgens de aanbevelingen van de D.I.H.T. en de commissie-Rijkens, met waardering op basis van de vervangingswaardeleer.

Die balans geeft het eigen vermogen niet alleen direct weer, doch ook als resultante van kapitaal en vreemd vermogen. De rubricering der kapitaalcomponenten kan men beschouwen als een rubricering van de waarde der voorraden produktiemiddelen naar hun aard en naar de stadia waarin zij zich in de lopende produktieprocessen bevinden, alsmede van de waarden welke — al dan niet uit de afgelopen processen verkregen — niet (c.q. nog niet opnieuw) geïnvesteerd zijn. De omvang van de produktiecapaciteit wordt aldus weergegeven door het daarin gebonden vermogen, terwijl de rubricering van het vermogensbeslag naar de onderscheiden fasen en produktiemiddelen de samenstelling dier produktiecapaciteit laat zien.

Deze verantwoording van de omvang van het apparaat der bedrijfshuishouding en de samenstelling harer organisatie, m.a.w. de informatie omtrent de bron waarin het vermogen is geïnvesteerd en waaruit het inkomen voortvloeit, wordt als regel nog gecompleteerd door gegevens omtrent de omvang en samenstelling van het beschikbare personeel in het directieverslag. Daaromtrent vindt men immers normaliter geen gegevens in de balans, bij gebreke van voorraden toekomstige menselijke arbeidsprestaties waarin vermogen is gebonden.

Gelijk het eigen vermogen voor de aandeelhouders het kardinale punt is van de balans, zo vormt de winst de kwintessens van de verlies- en winstrekening. De betekenis dezer data blijkt eerst recht in hun onderlinge relatie — de rentabiliteit van het ondernemend vermogen — welke de zin der investering bepaalt en beslissend is voor het al dan niet continueren der voortbrenging en daarmede voor de waardering van het kapitaal.

Zoals het eigen vermogen in de balans reliëf krijgt, door het voor te stellen als resultante van kapitaal en vreemd vermogen, zo moet de winst in de

⁵⁵) Wij bezigen hier de terminologie van de produktiehuishoudingen in engere zin. De bedrijven op het gebied van de vermogensdistributie zouden een afzonderlijke behandeling vergen, in verband met hun afwijkende structuur van kapitaal en vermogen, opbrengsten en kosten, alsmede i.v.m. het bijzondere belang van derden bij de positie van de betrokken huishoudingen.

resultatenrekening naar voren komen als saldo van verkregen en opgeofferde waarden, van opbrengst en kosten.

Door de vermelding van de opbrengst stelt de resultatenrekening de waarde der afgelopen produktieprocessen tegenover de waarde der lopende volgens de balans, geeft zij de waarde der bedrijfsprestaties als tegenhanger van de waarde van het bedrijfsapparaat, brengt zij de totale omloop van het vermogen in de verslagperiode in relatie tot de stand op het eind daarvan en projecteert zij het uitkeerbaar vermogensexcedent tegen de omvang der totale vermogensbeweging. Doordat het bedrijfsgebeuren de weg is waarlangs het ondernemend vermogen een inkomen verwerft, is de omzet als karakteristiek van de maatschappelijke betekenis van dat gebeuren, de derde zuil waarop de verantwoording rust.

Geeft de balans het vermogen aan, dat in de lopende produktieprocessen is opgesloten, dan moet de resultatenrekening de kosten van het vermogensbeslag door de voltooide produktieprocessen tot uitdrukking brengen. Zoals het vermogen aan de produktiemiddelen gebonden is, zo vormen de rentekosten een geheel met de kosten dier produktiemiddelen. Door de verantwoording der integrale rentekosten, verschijnt anderzijds het bruto-rente-inkomen in de verlies- en winstrekening. Daardoor worden de elementen ondernemerspremie en rente-inkomen als bestanddelen van het inkomen der aandeelhouders afzonderlijk zichtbaar. Het eerste bestanddeel wordt gevormd door het waarde-overschot uit de voortbrenging (de winst bij de ruil, minus eventuele verspillingen); het tweede deel is het saldo van bruto-rente en rente betaald aan (c.q. ontvangen van) derden. Ook hierin komt de parallelliteit met de balansopbouw weer sterk tot uitdrukking.

Gelet op deze samenhang is het begrijpelijk, dat de gedachten van hen die verbetering van het wettelijk schema der verlies- en winstrekening nastreven, in de eerste plaats uitgaan naar een zgn. bruto-rekening, d.w.z. een rekening waarin geen saldering van baten en lasten voorkomt. Voor het huidige conglomeraat „Jahresertrag, gemäss § 132 Abs. 1 Ziff. II 1“, dat door de vermenging van velerlei grootheden vrijwel ondefinieerbaar is, heeft niemand een goed woord over. Anderzijds wil men veelal niet tot een verplichte bruto-rekening komen, omdat de vermelding van de omzet nadelige consequenties voor de bedrijven zou kunnen hebben.

Zo komt de D.I.H.T. tot het voorstel de toestand van 1931 weer te herstellen, zodat met de „gepresteerde omzet“ (omzet plus of minus verandering van de voorraden halffabrikaat en gereed produkt) alleen de kosten van grond- en hulpstoffen, c.q. handelsgoederen, gesaldeerd zouden mogen worden. Hij vreest nl. in de eerste plaats de psychologische uitwerking van een getoonde daling der omzetten, hetzij in een bepaalde bedrijfstak, hetzij in het gehele bedrijfsleven, welke de conjunctuurdaling zou verscherpen. Bovendien verschaft de vermelding van de omzet naar zijn mening de concurrentie, in het bijzonder de buitenlandse, teveel inzicht. Schneider schuift de psychologische bezwaren als onbelangrijk ter zijde en meent, dat de hoogte van de omzet voor de concurrenten in engere zin geen onbekende grootheid is, doch betwijfelt of het in het belang der vennootschap zou zijn de buitenlandse concurrenten omzetten mede te delen. Volgens Meier ⁵⁶⁾ is de vermelding van de omzet bedenkelijk voor ondernemingen van eenvoudige structuur en voor bedrijven wier concurrenten andere ondernemingsvormen hebben. Spinosa Cattela/Van der Hoek ⁵⁷⁾ zien — bij de bespreking van de bruto-rekening, in 1936 aanbevolen door het „American Institute of Accountants“ — in de gelijktijdige vermelding van omzet en „bruto-winst“ het bezwaar, dat hoge bruto-winst-percentages psychologische

⁵⁶⁾ Dr. Albert Meier, Fachtagung 1955 (discussie), pag. 103.

⁵⁷⁾ J. E. Spinosa Cattela/L. G. v. d. Hoek, Inleiding tot de leer van de Accountantscontrole, 1951, pag. 291—294.

weerstanden oproepen, omdat de factoren, die bij de beoordeling van zulke percentages een rol spelen, uit de publikatie niet of onvoldoende blijken. Als zodanige factoren noemen zij de verhouding van omzet tot vermogen, van omzet tot vaste activa, het risico van de betreffende bedrijfstak, de gevoeligheid voor veranderingen in de economische omstandigheden en de eventueel vereiste bijzondere technische kennis.

Tegen laatstgenoemde opvatting kan aangevoerd worden, dat de relaties tussen omzet en vermogen, omzet en vast actief, uit balans en resultatenrekening tezamen duidelijk kunnen blijken en desnoods in het directie-verslag met name genoemd kunnen worden, indien men vreest dat het publiek alleen op de verhouding tussen omzet en winst zal letten. Een groter risico van de betreffende bedrijfstak en sterkere conjunctuurgevoeligheid komen tot uitdrukking in het verloop der winsten, dat sterker schommelingen te zien zal geven dan elders. Doch zulks blijkt evenzeer uit het verloop der netto-winsten als uit dat der bruto-winstpercentages, zodat het probleem niet door de vermelding van de omzet opgeroepen wordt. Ook een voor-sprongpremie door bijzondere kundigheid blijft door het weglaten van de omzet niet verborgen. Juist het verschaffen van de driezijdige relatie tussen omzet, vermogen en winst en het naarvoren brengen van het onderscheid tussen rente-inkomen en ondernemerswinst, alsmede een behoorlijke motivering der reserveringspolitiek — mede aan de hand van het verloop der winsten — kunnen onjuiste beoordelingen voorkomen.

In dit verband blijkt duidelijk, dat de strijd om de bruto- of netto-rekening nauw samenhangt met de andere grote strijdpunten der geheime reservering en der waarderingsgrondslagen. Indien men nl. meent het juiste vermogen niet te kunnen of moeten vermelden, de winsten opzettelijk anders voorstelt dan zij zijn en de omzet weglaat, om verkeerde gevolgtrekkingen te voorkomen, heeft men in feite het kind met het badwater weggesmeten. Wat er dan als verantwoording overblijft is dermate beroofd van zeggingskracht, dat twijfel rijst aan de oprechtheid van het geheel der argumenten, waarmede men tot zo'n resultaat kan komen. Dat Schneider de psychologische bezwaren van de hand wijst, is alleen reeds daardoor gemotiveerd, dat men van een goed voorgelicht publiek eerder verantwoorde reacties kan verwachten, dan van lezers die het met vermoedens moeten stellen.

Denken wij aan concurrenten die, hetzij doordat zij in het buitenland gevestigd zijn, hetzij doordat zij hun bedrijf in andere ondernemingsvormen uitoefenen, niet tot publikatie verplicht zijn, dan gelden de aangevoerde bezwaren tegen vermelding van de omzet al evenzeer tegen de publikatie van vermogen en winst, bepaalde kostenfactoren en personeelssterkten. Hebben wij met bedrijven van eenvoudige structuur te doen, dan is het voor een concurrent ook niet zo moeilijk meer de orde van grootte van de omzet te benaderen door taxatie van de post grondstoffen en materialen, c.q. handelsgoederen, zijnde de enige welke de D.I.H.T. met de omzet gesaldeerd wil zien. Maakt de samengesteldheid van de produktie of van de verkoop die taxatie onmogelijk of zeer dubieus, dan behoeft het bedrijf ook niet zo bang te zijn voor bekendmaking van de omzet, omdat het totale omzetcijfer de concurrentie dan des te minder houvast geeft. Nemen wij bovendien met Schneider aan, dat de binnenlandse concurrenten als regel toch al voldoende geïnformeerd zijn, dan worden de gevallen van werkelijke schade zo zeldzaam, dat men de bruto-rekening algemeen verplicht kan stellen en de toestemming tot de saldering, welke de D.I.H.T. voorstelt, door een bepaalde instantie bij wijze van uitzondering kan doen verlenen aan bedrijven of bedrijfstakken, die door de publikatie van de omzet metterdaad benadeeld zouden worden.